

נשים וגברים בימי קורונה: אי-שוויון מגדרי בעת משבר

נոיה רימלט* וארייאן רנן ברזילי**

מבוא

משבר הקורונה פרץ אל חיינו במחצית הראשונה של שנת 2020 ועדין מוקדם להעיר את מלאה השלכוטיו, אולם דבר אחד ברור כבר בשלב זה – למשבר היבטים מגדריים ממשיים כמעט בכל תחומי החיים.¹ מה שהחל כמשבר רפואי הפך להיות משבר כלכלי וחברתי רחב היקף, שהשפיע לא רק על שוק העבודה, אלא גם על הבית, המשפחה והמרחב האישי. להיות אישה בימי קורונה, כך מתברר, הינה חוויה מובחנת בכל הנוגע להיבט השוליות, הפגיעה ועמדת הנחיתות הכרוכים בה. מאחר ששסופה של המשבר איננו נראה באופק, מאפייניו המגדריים וההשפעה השלילית שיש לו על אי-השוויון המגדרי בחברה צפויים ללוות אותו עוד תקופה ארוכה.

במאמר קצר זה אנחנו מבקשות להציג את הנסיבות העיקריים שהציבו עד כה ביחס להשפעותיו המגדריות של משבר הקורונה בעיקר בישראל, אך גם במדינות נוספות, ולדעתם. טענתנו היא כי את השלבותיו המגדריות של משבר הקורונה יש למקם בהקשר רחב יותר של אי-השוויון המגדרי העמוק אשר עדין מתקיים ברוב מדינות העולם ובמסגרתו פרצו נגיף הקורונה והמשבר שבעקבותיו. אי-שוויון מגדרי זה כמציאות נתונה, שקדמה לפrox המשבר, היא הפריזמה שבאמצעותה יש להבין את השלכותיו המגדריות המגוונות של המשבר. הניסיון מלמד כי היכולת לצלוח משבר כלכלי, רפואי וחברתי תלואה במידה רבה בעמדת הכוח החברתי והפוליטי שבה אנו אוחזים, במיוחד במעמד שלנו בשוק העבודה ובhone הבסיסי שעומד לרשותנו. בכל הפרמטרים הללו התקיימו הבדלים ניכרים בין נשים לגברים עוד לפני פרוץ משבר הקורונה, ולכן העובדה שהשפעה של המשבר שונה על נשים באופן שונה מאשר על גברים גם משקפת וחושפת פערים

* פרופסורית חברה, הפקולטה למשפטים, אוניברסיטת חיפה.

** מרצה בכירה, הפקולטה למשפטים, אוניברסיטת חיפה.

תודתנו לתוננה לשקד זהה וטל רטנר על עזרתן במחקר. תודה מיוחדת גם לחבריו וחברות מערכת כתוב העת משפט וממשל ולעורכת על העוררות מצוינות שסייעו לנו מאוד להדק את הטיעונים במאמר.

¹ מרכז אדוה ומכון ווילר בירושלים מארורי המספרים: סטנדרט בינלאומי להתמודדות וגישה- מגדר עם משבר הקורונה: תמונות מצב מס' 2 (2020) (להלן: *מארורי המספרים: תמונות מצב מס' 2*);

UNFPA, COVID-19: A GENDER LENS: PROTECTING SEXUAL AND REPRODUCTIVE HEALTH AND RIGHTS, AND PROMOTING GENDER EQUALITY (2020),

https://www.unfpa.org/sites/default/files/resource-pdf/COVID-19_A_Gender_Lens_Guidance_Note.pdf; WBG, GENDER DIMENSIONS OF THE COVID-19 PANDEMIC (2020), <https://openknowledge-worldbank-org.ezproxy.haifa.ac.il/bitstream/handle/10986/33622/Gender-Dimensions-of-%20the-COVID-19-Pandemic.pdf?sequence=1>

קיימים ביחסי הכוח המגדריים שבקשרם פרץ המשבר. עם זאת, מאמר זה מראה כי משבר הקורונה לא רק האיר מבני כוח מגדריים קיימים, אלא גם העמיק והעכיזים אותם, שכן הפגיעה נשים התרחשה בהם מרחבים ותחומים שבהם היה אי-השוון המגדרי משמעותי עוד קודם לכן, ובמיוחד בשוק העבודה וביחסי הכוח למרחב הביתי. משבר עולמי כמו משבר הקורונה מחזק במיוחד את העובדה שהפגיעה המינית של נשים כקבוצה היא בעיה חוצאה גבולות, אלא גם את האופן שבו מוצבי משבר מעמיקים עוד יותר אי-השוון המגדרי בחברה ומרחיקים אותן מהחזון של שוויון וצדק מגדרי.

זאת ועוד, ניתוח היבטי המגדריים של המשבר מאייר גם עד כמה הוא מבליט את יחסיו הגומליים בין המרחב הציבורי-שוקי לבין המרחב הפרט-ביתי ובכך נוטן תוקף לקריאת התיגר הפמיניסטית על הדיכוטומיה המוכרת שבין האישי והפרטלי לציבורית והפוליטי. לצד הטיעון ביחס לצורך באימוץ פרטפקטיבית מגדרית לצורך הבנת מלא השכלותיו של משבר הקורונה, אנו מוסיפות אפוא ומצביעות גם על האופן שבו פירוקה של החלוקה הבינארית בין הפרטלי לציבורית הינה צעד הכרחי להתמודדות יعلاה עם השכלותיו המגדריות של המשבר וחיזוק מעמדן השוויוני של נשים בחברה.

חלקו הראשון והמרכזי של המאמר מתמקד בשני תחומים, שבהם היבטי המגדריים של המשבר בולטים במיוחד: מרחב העבודה בשוק ובמשפחה ומרחב הביטחון האישי והאוטונומיה הגוףנית; הוא מציג נתונים רלוונטיים, המשרטטים תמורה עוגמה ביחס לעומק השכלותיו המגדריות של המשבר והיקפן בתחוםים אלה. הטענה היא שעמדת הכוח היחסית של נשים וגברים, כפי שהיא באה לידי ביטוי במעמדם בשוק העבודה וביכולתם להיות מושלתית על גופם ועל חייהם, היא המפתח להשגת שוויון מגדרי,อลם בשני תחומים אלה נרשמו פערים גדולים בין נשים לבני גברים עוד לפני פרוץ המשבר. מבחינה זו, משבר הקורונה פגע בנשים בדיק באותן זירות שבהן הייתה עמדת המוחלשות שלהם משמעותית מלכתחילה. **חלקו השני** של המאמר מתמקד בסוגיה של תת-ייצוג מגדרי בעמדות כוח והשפעה למרחב הציבורי בזמן משבר הקורונה ומצביע על הקשר שבין סוגיות הייצוג לבני היבטי המגדריים האחרים של המשבר, שנדרנו בחלק הראשון של המאמר. באופן ספציפי, חלק זה טוען כי סוגיות ייצוגן החסר של נשים בעמדות כוח והשפעה ציבוריות אינה ניצבת בפני עצמה כמרחב נוסף של אי-שוויון מגדרי בלבד, אלא גם מספקת מסגרת חשובה להבנת תהליכי מגדריים, שהתרחשו בעיצומו של משבר הקורונה והעצימו את אי-השוון המגדרי בשני המרחבים האחרים שנדרנו בפרק הראשון. **חלקו השלישי** והמסכם של המאמר מציין מחשבות ומלצות ראשוניות על האופן שבו אפשר לנחל משברים כמו משבר הקורונה כתהיליך מודע מגדרית ותוך הפנמה של תוכנות שכבר הצביעו משבר זה.

א. בין מרחב הבית-עבודה למרחב האוטונומיה על הגוף ועל הפריוו

מגפת הקורונה פרצה אל חיננו בתוך הקשר מובהק של אי-שוויון מגדרי. ביטוי בולט לכך אפשר למצוא במדד השוויון המגדרי של הפורום הכלכלי העולמי, שהתרשם זמן קצר לפני פרוץ המשבר וشرط תמונה בהירה ביחס למצב השוויון המגדרי בישראל נכון לתחילת שנת 2020 ולא קשור למשבר הקורונה. על פי המודד, ישראל דורגה במקום נמוך מאוד ביחס למידיות מפותחות אחרות במדד השוויון המגדרי: 64 בעולם מתוך 153 מדינות.² כאשר מתעמקים בדירוג נמוך זה ומנסים להבין על מה הוא מבוסס, מתברר שני פרמטרים ספציפיים תורמים לו במיוחד: הדירוג של ישראל בתחום הירושדות ובריאות על בסיס מגדר (מקום 97 בעולם) וכן הדירוג המדינתי בכל הנוגע להשתתפות כלכלית ושוויון הזדמנויות (מקום 67 בעולם). בתוך הקטגוריה האחורה, המתמקדת בשוק העבודה, בולטות תת-קטגוריה נוספת, הנוגעת לפער שבר בין נשים לגברים, שבה ישראל מדורגת במקום נמוך במיוחד - 105 בעולם.

דירוגה הכללי הנמוך מאוד של ישראל במדד השוויון המגדרי העולמי מספק אפוא נקודת מוצא להבנת הקשר המגדרי שבתוכו פרץ משבר הקורונה. יתרה מזו, חלק מהקשר זה מתברר כי שני אדנים מרכזיים בתמונה אי-השוויון המגדרי בישראל נוגעים לעמדת השוליות הכלכלית של נשים ולמה שנחזה להיות מערכם בלתי מספק של הגנות לגופן, לבリアותן ולהחייון. עובדה האחורה זו אינה מפתיעה, שכן היא מאירה ומחזצת תובנות פמיניסטיות ביקורתיות ביחס לאופן שבו כוח כלכלי ואוטונומיה גופנית מספקים שתי פריזומות מרכזיות לצורך הבנות של מבני הכוח שעלייהם מתבסס אי-השוויון המגדרי בחברה.

המשפטנית קתרין מקינון למשל, המזוהה יותר מכל עם זרם המחשבה הביקורתית, המכונה "פמיניזם רדיילי", מעמידה כבר שנים רבות את המושג "כוח" במרכז הניתוח הביקורתית שלה; היא מצביעה על האופן שבו מבני כוח מגדריים, שבמרכזם עמדת הנחיתות של נשים בחברה ויחסישיליטה והכפפה בין גברים לנשים, מונחים ונאכפים שוב ושוב באמצעות שלל פרקטיקות חברותיות ומשפטיות. ביקורת זו מתמקדת בעיקר באופן שבו אוטונומיה גופנית ומינית, או היעדרה, משפיעה על עמדת הכוח הכלכלית שלנו בחברה וכיitz שני מושגים אלה (אוטונומיה גופנית מחז גיסא ועמדת כוח כלכלית מайдך גיסא) הם נקודת מוצא הכרחית לפענוח מקורותיו של אי-השוויון המגדרי בחברה.³ הטיעון המפורט בהקשר זה מרכיב, ומצביע על מגוון מנגנוני שליטה בגוף ובמיניותן של נשים המתקיימים למרחב הפרט, כגון אלימות פיזית ומינית נגד נשים בבית, ועל הקשר שבינם לבין המוחלשות הכלכלית של נשים, הבאה לידי ביטוי בין היתר במעמד הנחות בשוק העבודה. הטענה היא שיש הזנה הדדית בין פגיעותן של נשים בבית לשוליותן בשוק העבודה. מה שמחזק ומעצם מנגנוני שליטה אלה הם הסדרים משפטיים הנותרים להם תוקף, או המאפשרים אותם, כמו

² WEF, GLOBAL GENDER GAP REPORT (2019), http://www3.weforum.org/docs/WEF_GGGR_2020.pdf

³ CATHARINE MACKINNON, TOWARD A FEMINIST THEORY OF THE STATE (1989); נויה רימלט הפמיניזם המשפטי מתיאוריה למעשה: המאבק לשוויון בין המינים בישראל ובארצות הברית 91 – 126 (2010).

היעדר מענה משפטי מספק לאלימות נגד נשים על ידי בני זוגן, טיפול משפטי חסר בפגיעה מיניות או חסמים משפטיים השוללים מנשים נגשوت להפסיקות היריון במקרים של היריון בלתי רצוי. לצד אלה, תפיסות חברתיות סטריאוטיפיות מהותניות ממשיגות נשים במנוחים של ביתיות, מציגות נשים כאובייקטים מינניים ומרדדות את המהות הנשית למערכת של תוכנות אימהות וטיפוליות, הנתפסות כנחותות בהשוואה לתוכנות גבריות טיפוסיות. תפיסות אלה מעודדות פרקטיקות של הפליה נגד נשים בשוק העבודה ופוגעות ביכולתן לבסס להן עמדת כוח כלכלית ופוליטית למרחב הציבורי. בה בעת, שוק העבודה יוצר מבנה כלכלי שבמרכזו עובד אידיאלי, שהוא אנטיתזה לכל מה שמזוהה עם נשים. מבנה כלכלי זה, המציג עובדים נטולי מחויבויות טיפול משפחתיות כעובדים אידיאליים בשוק העבודה,⁴ יוצר הנגדה בין נשים לכשירות מקצועית גם בשל מציאות נתונה של אי-שוויון, שכחלה ממנה אימהות עובדות עדין נושאות בעיקר הנטול של טיפול בבית ובמשפחה.⁵ וכך נאכפת שוב ושוב החלקה בין הבית לעבודה בהתאם למאפייני מגדר: נשים נתפסות כמי שישיכות מעצםطبعו לבית ולעבודות הטיפול, וגברים כמו שימושיים באופן טבעי לשוק העבודה. בנוסף על כך, העומס הכרוך בטיפול בבית ובמשפחה ללא שכר, לצד ההפליה בשוק העבודה, יוצרים פערים בעמדת הכוח הכלכלית בין גברים לנשים, שימושיים בתורם את פער הכוח למרחב הביתי ומעודדים פרקטיקות של הכפפה ושליטה. שליטה והכפפה לעיטים לובשות פנים של אלימות ופגיעה מיניות בבית, ואלו בתורן מניצחות ומערכות את אי-השוויון המגדרי גם למרחב הציבורי-שוקי וגם למרחב הפרט-משפחתי.

ניתוח פמיניסטי מורכב זה, הממקד את הדיוון בשורשיו של אי-השוויון המגדרי בחברה בהארת הפערים ביחסי הכוח בין נשים לגברים ומדגיש במיוחד את מרכזיותם של מושגים כגון "אוטונומיה גופנית" ו"מעמד כלכלי", מחדד אפוא את משמעותם של נתוני הפורום הכלכלי העולמי בכל הנוגע למצב השוויון המגדרי בישראל ערב פרוץ משבר הקורונה. ניתוח זה גם מAIR את הצורך שבמבנה רחבה ומורכבת יותר של מושגים כגון "השתתפות כלכלית ושוויון הכלכליות" או "הישרדות ובריאות", שעליהם מtabסים נתונים אלה. בעוד הפרטර הרשמי של השתתפות כלכלית ושוויון הכלכליות של הפורום הכלכלי העולמי מובוס רק על נתונים הקשורים במישרין למעמדן של נשים בשוק העבודה, כגון "פער שכר", הניתוח הפמיניסטי הרדיוקלי מחייב להAIR את הקשר שבין מנוגני הכוח בבית לבין תמונה המצב בשוק העבודה כדי לשרטט תמונה שלמה יותר ביחס לעמדת הכוח הכלכלית של נשים והיקף ההכלכליות הפתוחות בפניהן. באופן דומה, נראה שהפרטר של "הישרדות ובריאות" מחייב לדון לא רק בהיבטים מגדריים של תוחלת חיים ושל הפסיקות היריון סלקטיביות בהתאם למין העובר, שבهم מתמקד הפורום הכלכלי העולמי, אלא במלוא הדילמות

⁴ אריאן רנן-ברזילי "הורים א/עבדים: רב-מיידיות והפמיניזם החברתי של מעמד הפעולות – תשתיית תיאורטית לשילוב משפחה ועובדת בישראל" *עיוני משפט* לה 307 (2012) (להלן: רנן-ברזילי "הורים א/עבדים").
⁵ Noya Rimalt, *The Maternal Dilemma*, 103 CORNELL L. REV. 977, 1048 (2018)

המגדריות, המתקיימות בתחום של ביטחון אישי ואוטונומיה גופנית והמשפיעות על בריאותן והישרדוֹתן של נשים ועל כוחן הכלכלי. זאת ועוד, כפי שאנו טוענות במאמר זה, משבר הקורונה מחדד את התובנות הפמיניסטיות ביחס לאופן שבו כוח כלכלי ואוטונומיה גופנית מספקים שתי פרייזמות מרכזיות לצורך הבנטם של בני הכוח שעלייהם מתבסס אי-השוויון המגדרי בחברה ונוטן להן תוקף, שכן בשלב זה נראה שהיבטיו המגדריים של המשבר באו לידי ביטוי בעיקר בשתי קטגוריות אלה. משמע, הפגיעה המגדריות שהתרחשו ועדיין מתרחשות חלק ממשבר הקורונה מתחווות בדיק באותן זירות שבן היה אי-השוויון המגדרי בישראל עמוק מლכתהילה. תוכאתו של מצב דברים זה היא הסגה אפשרית של ישראל אחרת בכל הנוגע למעמדן של נשים ולהיקפו של השוויון המגדרי בה. תהליכיים אלה כאמור אין יהודים לישראל. בהקשר זה מעוניין לגלות כי היבטיו המגדריים של ממשבר הקורונה דומים מבחינת הזירות המרכזיות, שבן נרשמה הפגיעה הגדולה ביותר בנשים, כתוצאה של המשבר וחלק ממנו, גם מעבר לגבולות ישראל. הדיוון והנition בפרק זה מציגים אפוא ומנתחים את השפעותיו המגדריות של ממשבר הקורונה באופן אינטגרטיבי ואגב התייחסות המקשרת בין עמדת הכוח הכלכלית של נשים בשוק העבודה ליחס הכוח בבית, לביטחון האישית ואוטונומיה גופנית של נשים. חלק זה של המאמר חושף לא רק את האופן שבו התעצמו תהליכי אי-השוויון המגדרי בזירות שונות כתוצאה של המשבר, אלא גם מAIR את יחס הגומלין והחזנה שבין המרחב הפרטיאלי לציבור. לצד אלה, אנו מבקשות בחלק זה להימנע מדיון מהותני ומכליל ביחס לכל קבוצת הנשים. נוסף על אימוץ של נקודת מבט המתמקדת בפערים ביחס הכוח המגדריים ובאופן שבו פרקטיקות חברתיות ומשפטיות מנציחות יחס כוח אלה, חלק זה מאיר גם את החשיבות שבניתו המכיר בהבדלים בעמדת הכוח היחסית של קבוצות שונות של נשים ובודן את השלכותיו של ממשבר הקורונה אגב התמקדות באלה שעצמת הפגיעה בהן הייתה משמעותית במיוחד.⁶

(1) בין העבודה בשוק לעובדה בבית

משבר הקורונה לא פרץ בתוך חלל תעסוקתי ומשפחי. עוד טרם המשבר נבדלו נשים וגברים אלה מלאה בעמדות שהחזיקו בשוק העבודה ובבית. בהשוואה לגברים, נשים לרוב היו ממוקמות נמוך יותר בהיררכיה במקום העבודה, עסקו יותר בעבודות טיפול בלבד ללא שכר במסגרת הבית ועבדו יותר בשרותות חיליקות.⁷ כתוצאה

⁶ גישה זו מזוהה עם הזרם הפמיניסטי הביקורתני האנטי-מהותני שצמיח במקור בארצות הברית והציג על הצורך שבחברה בגין ב顿ך קבוצת הנשים תוך הדגשת ההבדלים המהותניים בעמדת הכוח החברתית והכלכלית בין נשים שחוורות לבנות. רואו בעניין זה למשל: Marlee Kline, *Race, Racism and Feminist legal Theory*, in FEMINIST LEGAL THEORY: FOUNDATIONS, 371-382 (Kelly Weisberg ed., 1993); לדיוון עדכני המחדד את החשיבות שבחברה בשונות ובגיוון בתוך קבוצת הנשים האמריקניות בכלל הנוגע להערכת השלכותיו של ממשבר הקורונה ראו: Naomi R. Cahn & Linda C. McClain., *Gendered Complications of COVID-19: Towards a Feminist Recovery Plan*, GEO. J. OF GENDER & L. (forthcoming 2021); Catherine Powell, *Color of COVID and Gender of COVID: Essential Workers, Not Disposable People*, 32(1) YALE J. L. & FEMINISM 1 (2021).

⁷ מרכז אודה ומכוון לו לירשלים מחורי המספרים: **השלכות הקורונה על נשים בישראל: תמונה מצב מס' 1** (2020) (להלן: **מחורי המספרים : תמונה מצב מס' 1**).

של היוטן המטפלות העיקריות בבית אחד, ומהיות שוק העבודה תפור למידותיו של עובד נטול ממחוייבות משפחתיות מצד אחר,⁸ נשים עובדות גם מצאו את עצמן תDIR בשרות מתוגמלות פחות. נוסף על כך, שוק העבודה אופיין בסרגציה מגדרית ובריכוזן של נשים בענפים "נשים", כמו חינוך ורווחה, ובעבודות טיפול, כגון סייעוד ועובדת סוציאלית, לעומת גברים בתחומי המחשב והתעשייה.⁹ סרגציה זו אף גוררת הערכת חסר שלתחומים "נשים" והפכה אותן עם הזמן להיות מתוגמלים עוד פחות.¹⁰ יתרה מזו, גם בתחום העיסוקים עצם הרווחו לרוב נשים שכר נמוך מזה של גברים.¹¹ אל תוך הקשר מגדרי, חברתי וככלכלי זה פרץ נגיף הקורונה.

עם פרוץ המשבר חוו נשים בישראל פיטורין בשיעורים ניכרים, ונTEL הטיפול במשפחה, שגדל בתקופה זו בשל סגירות בתים הספר והגנים והמעבר ללימודים מהבית, נותר במידה רבה על כתפייהן.¹² נתוניים שהצטברו עד כה מגלים כי ב嚷ונו ענפי תעסוקה חוו נשים פיטורין או הוצאה לחופשה ללא תשלום בשיעור גבוה יותר מגברים.¹³ במסגרת ההגבלות על התקהלות הותר מרבית המעסיקים להפסיק פיזית במקום העבודה מספר מצומצם מאוד של עובדים.¹⁴ מסעדות, מוסדות תרבות, חדרי כושר, מכוני יופי וחניות נסגרו לתקופות ממושכות, והלימודים בבתי הספר הושחו ולאחר מכן הפכו ללימודים מקוונים בבית במשך תקופה ארוכה. שיעורי האבטלה, שעמדו בתחילת 2020 על 3.5%, זינקו בתוך זמן קצר ליותר מ-20%,¹⁵ והנתוניים מראים כי עבודות ספגו פגיעה כלכלית קשה כתוצאה של ההתקהלוות הללו.¹⁶ עד תחילת אפריל הופסקה העבודה של 21% מהעובדות לעומת 16% מהגברים. בהקשר זה בולטות במיוחד הפגיעה בשתי קבוצות של עובדים: נשים חרדיות וערביות ששיעור הפיטורין שלהם עמד על 30% ו- 18% בהתאם.¹⁷ מחקר שנערך בחודשים הראשונים למשבר חשף מגמה דומה בקרב העובדות צעירות: מקרוב נשים וגברים יהודים בישראל בגילאי 18-24, באפריל 2020 עבדו רק 39% מהנשים שהיו מועסקות קודם קודם לכך, לעומת 61% מהגברים,

⁸ רני-ברזילי "הורם א/עבדים", לעיל ה"ש 4.

⁹ נינה רימלט "בין סרגציה לאינטגרציה: קריאת השיבת פמיניסטית מחודשת על שוויון מגדר בשוק העבודה" מחקרי משפט כד 299 (2008) (להלן: רימלט "קריאת השיבת פמיניסטית מחודשת על שוויון ומגדר בשוק העבודה").

¹⁰ שם, בעמ' 301.

¹¹ ראו: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה לקט נתוניים לקרה יום האישה הבין-לאומי (2019) ; www.cbs.gov.il/he/mediarelease/DocLib/2019/075/11_075b.pdf
משרד האוצר פער השכירות המגדרי במשק הממשל (2017) ; www.gov.il/BlobFolder/generalpage/salary-data-general/he/SalaryDataGeneral_SalaryDataGeneral_file3.pdf

¹² מאחרוי המספרים: *תמונה מצב מס' 2*, לעיל ה"ש 1, בעמ' 4-3.

¹³alah אחדות "משבר הקורונה ושוק העבודה בישראל" בטוחן סוציאלי 110, 1, 6 (2020).

¹⁴ תקנות שעת חירום (הגבלת מספר העובדים במקום העבודה לשם צמצום התפשטות נגיף הקורונה החדש), התש"ף-2020, ק"ת .858

Einat Albin & Guy Mundlak, *COVID-19 and Labour Law: Israel*, 13 ITALIAN LABOUR LAW E-JOURNAL 1, 2 (2020); על פי נתוני שירות התעסוקה בישראל, בחודש אפריל 2020 עמד מספר דורשי העבודה המקורי על 1.151 מיליון איש והוא, המהווים 27.8% מכוח העבודה בישראל בחודש אפריל 2020. לשם השוואה, בחודש פברואר 2020 עמד שיעור דורשי העבודה על 3.9%, שהם 162.5 אלף איש ואישה, ראו שירות התעסוקה הישראלי *דפק שוק העבודה פרסום פרטי אפריל 2020* (2020) <https://www.tasuka.gov.il/he/InfoAndPublications/lesFilesManagerReportsList/pirsumhodshi0420.pdf> (להלן: *דפק שוק העבודה*).

¹⁵ נתוניים אלו הם חלקיים בלבד, שכן אינם כוללים פרילנסריות, עבודות עצמאיות או עבודות שעבודות לעבודות לא מדוחות.

¹⁶ מאחרוי המספרים: *תמונה מצב מס' 1*, לעיל ה"ש 7, בעמ' 2.

שהמשיכו להיות מועסקים בתקופה זו.¹⁸ באופן כללי, מתברר כי במgor הפרט, 44% מהנשים שעבדו בתחילת מרץ 2020 לא היו מועסקות בסוף אפריל 2020 לעומת 31% מהגברים, ובמgor הציבורי הנטוניים עמדו על 33% מהנשים ו-23% מהגברים בהתאם.¹⁹ באוגוסט 2020 עמד שיעור הנשים בקרב נושאי שירות התעסוקה על 56%.²⁰

הנטוניים מראים עוד כי העובדה שמעל מחצי המבוטלים החדשניים או אלה שהויצו לחלייתן נשים²¹ קשורה לתחומי העיסוק המרכזיים שנפגו במשבר - תיירות, אירוח, הסעה, ניקיון, מכירות, פנאי, טיפול. תחומיים אלה מתאפיינים ברוב נשי.²² מנגד ניתן לראות כי בענפים שבהם מרכזים גברים, כגון ענפי המחקר המדעי, החשב, החשמל, המים והתעשייה, שיעור דורשי העבודה נמוך באופן יחסיב.²³ עם זאת, נתוני המוסד לביטוח לאומי מגלים כי בכלל ענפי הכלכלת, שיעורם של תובעני דמי האבטלה מסך המועסקים בענף גבוה יותר אצל הנשים, הן בענפים שבהם רוב המועסקים הם גברים והן בכלל שבהם רוב המועסקים הן נשים, משמע רוב המפותחות בכלל הענפים הן נשים.²⁴ זאת ועוד, דמי אבטלה אומנם שלומו למפותחות שעמדו ב轟轟 קרייטריונים, אך בשיעור נמוך מהשכר הרגיל.²⁵ נוסף לכך, חשוב לציין כי עבודות בכלכלה הבלתי פורמלית, כגון עבודות ניקיון ומשק בית, לא יכולו לקבל דמי אבטלה בעת אובדן עבודה וכי דוקא לנשים מקובלות מיעוט בחברה, כגון נשים ערביות או נשים חסروفות מעמד, יש יצוג יתר בכלכלה הבלתי פורמלית.²⁶ הפועל היוצא הוא שנשים שמליא סובלות משלויות כפולה, פעמייניות ופעמי כחلك מקובלות מיעוט לאותה או מעמידה,חוות פגיעה קשה במיוחד ביכולת לפרנס את עצמן ואת משפחתן. במgor הציבורי, עבודות "לא חיוניות" הוצאו לחופשה על חשבון ימי החופש שצברו. הגדרת החיים עצמה שיקפה הטיה

¹⁸ Tali Kristal & Meir Yaish, *Does the Coronavirus Pandemic Level the Gender Inequality Curve? (It Doesn't)*, 68 RES. SOC. STRATIF. MOBIL. 1, 2 (2020) 2020.

¹⁹ שם, בעמ' 3.

²⁰ שירות התעסוקה הישראלי דפק שירות התעסוקה פרסום חודשי אוגוסט 2020 (2020) ראו גם [מס' 2, לעיל ה"ש, בעמ' 3](https://www.tasuka.gov.il/he/InfoAndPublications/IesFilesManagerReportsList/pirsunhodshi0820.pdf).

²¹ דפק שוק העבודה, לעיל ה"ש, בעמ' 15. הנטוניים נעים בין 50% ל-53% מקרב המבוטלים או אלו שהויצו לחלייתן. התעסוקה מצא כי בעוד בחודש מרץ 2020 נרשמו נשים רובות יותר מגברים, בחודש אפריל נרשמו גברים רובים יותר מאשר נשים. לפיכך הנשים שהויצו לחופשה למשך תשלים (חל"ת) או פטורו מתחילה משבר הקורונה גבוהה בכ- 28%, במספר הגברים שאיבדו את עבודתם. לפיכך נשים שירות התעסוקה, שהונפקו לביקשות עיתון הארץ, אלף נשים איבדו את עבודתן, לעומת 419 אלף גברים — פער של 116 אלף. נשים מהוות כ- 56% מכלל המפותחים ואילו גברים, 44%, אף שחלקים באקלוסייה כמעט זהה. ליירון "535 אלף נשים איבדו את עבודתן בתקופת הקורונה - 116 אלף יותר מגברים" הארץ (1.5.2020). <https://www.haaretz.co.il/health/corona/premium-1.8811761>

²² ILO, THE COVID-19 RESPONSE: GETTING GENDER EQUALITY RIGHT FOR A BETTER FUTURE FOR WOMEN AT WORK (May 11, 2020), https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---gender/documents/publication/wcms_744685.pdf (להלן: תקציר ILO שוויון מגדרי).

²³ דפק שוק העבודה, לעיל ה"ש 15.

²⁴ המוסד לביטוח לאומי מחייב דמי אבטלה, לפי קבוצות שונות (2020); ראו גם [מאחורי המספרים: תМОנות מצב מס'](#), לעיל ה"ש 2.

.1

²⁵ למשל שהעובדת לא עבדה 30 ימים. כך, גם אם נמנע מעובדת לאופן חלקי בלבד, התמරיך היה להוציא אותה לחופשה ללא תשלום באופן גורף לעיל, רימלט "קרים להערכת פמיניסטית מחודשת על שוויון ומגדר בשוק העבודה", לעיל ה"ש 9.

²⁶ [מאחורי המספרים: תМОנות מצב מס'](#), לעיל ה"ש 1, בעמ' 6.

מגדרית, שכן רבים מהעובדים שהוגדרו "לא חיווניים" היו עובדות.²⁷ נוסף על כך, גם כשנשיהם המשיכו להיות מועסקות, הנתונים מראים כי בכל הגילאים הן חוו ירידה ניכרת בשעות העבודה שלחן לעומת גברים.²⁸

לצד הדברים הללו, עם תחילת המשבר בוטל רטרואקטיבית באמצעות תקנות לשעת חירום הצורך בקבלת היתר ממשלת לפיקורי נשים בטיפולי פריון, בהירionario או מייד לאחר מכן, הנדרש על פי חוק עבודה נשים.²⁹ רק בעקבות מאבק של ארגונים פמיניסטיים וחברתיים³⁰ בוטלו התקנות הרלוונטיות ושוב נדרש היתר לפיקורין שכאלה.³¹ למורת זאת, בפועל הנתונים הרלוונטיים מגלים כי חלה עלייה דрамטית בפניות לקבלת היתר לפיקורי עבודה הרות במהלך מרץ ואפריל 2020 לעומת שנים קודמות.³² מוגמת העלייה נשכחה, ובאוגוסט 2020 הוגש 265 בקשות לפיקורין מכוח חוק עבודה נשים לעומת 137 באוגוסט 2019 המהלך כולם, כמו גם העלייה בבקשת לפטר נשים בהירionario, מאיריים עד כמה נשים הרות או אימהות נתפסות כעובדות נוחות במיוחד בשוק העבודה וככאלה שמייד עם פרוץ משבר כלכלי, הן הראשונות שמהן מנסים להיפטר.

לצד הפגיעה הכלכלית שנשים ככלל חוותו, הרי שambilן הנשים שהמשיכו לעבוד, רובות דווקא מצאו את עצמן עובדות בקו החזית של ההתמודדות עם משבר הקורונה בשל היוטן מרוכזות בענפים שמטאפייננסים באינטראקטיב בין-אישית פיזית וטיפולית, למשל בענפי הטיפול או החינוך. כאמור, נשים מהוות רוב מוחלט מעובדות הסיעוד, האחות, העובדות הסוציאליות, עבודות הרוחה וגם בקרב חלק גדול מהלבורנטיות, עבודות בריאות הנפש והרפואות.³⁴ באופן דומה, נשים מהוות רוב בקרב המורות והגננות,³⁵ ובתקופות שבהן התקיימו לימודים פרונטליים, נשים הן שעמדו בחזית של סכנת ההדבקות.

בהתכלות רוחבית, ככל הידוע עד כה, נראה כי במשפחות רבות בישראל נשים חוות את עיקר הפגיעה הכלכלית מהמשבר.³⁶ לא ניתן להבין נטוונים אלו, ואת העבודה שנשים מהוות, גם בשגרה, חלק גדול

²⁷ שם. כך למשל, בתחילת המשבר הוגדרו עובדות סוציאליות בשירותי הרוחה "לא חיוניות", ראו עידית וייס-גל ומיכל קרוומר-נבו "חל"ית לעובדים סוציאליים? זהה חופשה עם תשלום – אישי, משפחתי קהילתי וחברתי או עובדים סוציאליים בשעת חירום חייבם מיד להיות מוגדרים כעובדים חיוניים: הטעות החמורה בעצם החומרה שאלת חיוניות של עובדים סוציאליים בשירותי רוחה" אוניברסיטת תל אביב (2020) <https://socialwork.tau.ac.il/hatlat-for-social-workers>. כך גם אי-הכלתן של נשים בענפי הטיפול או החינוך, משומות שנתקוותן המוגברת של נשים בשירותי הרוחה הינה חוליה נוספת בקשר שבין אי-שוויון כלכלי לבני אוטונומיה גופנית, והיא מזינה בתורה את הערך החברתי הנמור המיויחס למפקיע זה, שמאושיש ברובו הגדול על ידי נשים.

²⁸ 22.

²⁹ תקנות שעת חירום (נגיף הקורונה החדש) (חוק עבודה נשים התש"ף-2020, ס' 158; חוק עבודה נשים התש"י-ד-1954, ס' 154).

³⁰ בימי' 20/24999 ויצו עלמיה לששים חיוניות נ' ראש הממשלה (ນבו 2020.4.13).

³¹ החלטה 4992 של הממשלה ה-34 – "תקנות שעת חירום (נגיף הקורונה) (עבודת נשים)" (ביבול) (17.4.2020).

³² אמר פרגנר נטוונים על דריש עובדה בעת משבר נגיף הקורונה: מבט מוגדרי (הכנסת, מרכז מחקר ומידע 2020). בפרק זמן של חמישה שבועות, בין 17 במרץ ל-23 באפריל 2020, התקבלו ממילה מ-7,800 פניות, מרביתן בנוגע להזואה לחיל'ית. לעומת זאת, בכל אחת מהשנים 2018 ו-2019 התקבלו כ-1,600 פניות לפחות לפחות.

³³ 4.

³⁴ ראו של מזרחי סימון נשים בישראל: סוגיות מרכזיות (הכנסת, מרכז מחקר ומידע 2015).

³⁵ 22.

³⁶ Efrat Herzberg-Druker et al., *Work and Families in Times of Crisis: The Case of Israel in the Coronavirus Outbreak*, SocArXiv (Jun.14, 2020), <https://osf.io/preprints/socarxiv/fxs64/>; 18, מצינינם כי משפחות ממגדם סוציאו-כלכלי נמוך ספגו את הפגיעה הגדולה במשבר. כפי שהראה הדיוון בעבודתן של נשים

מהעבדים המוחלשים במשק,³⁷ מבלי להבין את הקשר שבינם לבין חלוקת העבודה בבית.³⁸ בטרם המשבר עדין שימשו נשים כמתפלות עיקריות בבית³⁹ וביצעו עבודות טיפול שקופה, הנובעת תדיר מנורמות מגדריות מושרשות בנוגע לחלוקת התפקידים המגדרית במשפחה. נראה כי שקיופותן הכלכלית והפוליטית של עבודות הטיפול בבית משפיעה על פיחות הערך של עבודות הטיפול בשוק ועל התגמול של עבודות אלה. חוקיות שנות סבירות כי העבודות השkopות משמשות מגנון מרכזי של שימור היחסים ההיררכיים בין הפרטיל ציבורי, דיקוטומיה המכירה ומשמעות אי-שוויון מגדרי.⁴⁰ באופן פרגמטי, עבודות הטיפול הביתה מגבילה את יכולתן של נשים בעלות מחויבות טיפולית להשתתף בשוק העבודה המבכר עובדים טוטליים المسؤولים להשתחרר بكلות ממחויבות טיפולית במשפחה.⁴¹ במשבר הקורונה קרסו, מבחינה פיזית, הגבולות שבין העבודה בשוק לבין הבית, עם המעבר לעבודה מהבית וללמידה מהבית. הסגר הכפו, שהביא לסתירותם של מקומות עבודה ושל מערכות החינוך, מנע מחלק מהאימהות לעבוד בכלל. אימהות שפרעליהם גורלו ויכלו להמשיך לעבוד מהבית נאלצו להתמודד עם מציאות שבה הילדים נמצאים בבית כל הזמן.

מציאות משברית זו, אשר במשפחות רבות הכניסה את העבודה המקצועית בשכר אל תוך הבית ממש, והותירה ילדים ללא מסגרות חינוכיות, כשהם זוקקים לטיפול והשגחה מתמידים בבית, טשטשה עוד יותר את הגבולות שבין השוק ובין הבית והעמיקה את המציאות הבלתי שוויונית של חלוקת הנטל של עבודות הטיפול בבית ובמשפחה. נתונים ראשוניים מתקופת הסגר הכללי, שהוטל בשלבים הראשונים של התפרצויות המגפה, מגלים שחלק עיקרי מעבודת הטיפול המוגברת נפל על כתפיהן של נשים גם בתקופה זו. מחקר שנערך בקרב כ-1,000 משפחות יהודיות וערביות בישראל, המתגוררות עם ילדים מתחת לגיל 18, חשף, באופן לא מפתיע, כי בעת משבר הקורונה חלה עלייה של ממש במספר שעות העבודה שהושקעו בענייני הבית (בישול, כביסה, ניקיון) ובטיפול בילדים.⁴² עוד גילה המחקר כי גם במשפחות שבחן שני זוג עבדו מהבית, עיקר נטל הטיפול, הוא בענייני הבית והן בילדים, נפל על נשים בקרה בלתי שוויונית, ומתרבר שהן עשו כמעט שני

ערבות או נשים חסרות מעמד, נראה כי להצלבות של זהות מגדרית עם זהות מעמדית או לאומיות יש קשר לעמדת השוליות ההפולח ולפניה שנשיים ספגו במשבר.

³⁷ אריאן רן-ברזילי "חוק שעות עבודה ומנוחה בעידן העבודה המבוורת" *עבודה חברה ומשפט* (צפיו להתרפסט ב-2021) (להלן: רן-ברזילי "חוק שעות עבודה ומנוחה"); נזק בלתי הפיך או ירידת צורך אליה, **מרכז טוב לחקר המדיניות החברתית בישראל** (2020). גם בשגרה נשים שעבודות יותר מאשר גברים בהסדרי תעסוקה פונאיים וחלקיים ושלהן יוצר בקרבת מקבלי שכר נמוך. **מאחוריו המספרים**- תמונות מצב 2, לעיל ה"ש.¹

³⁸ ראו גם: עמית קפלן ואחר' *על הפך עבודות שkopות לrarות: חסמים להשתלבות נשים בשוק העבודה בישראל* (2020). Debora P. Birgier & Hadas Mandel, *The Gender Revolution in Israel: Progress and Stagnation*, in SOCIOECONOMIC INEQUALITY IN ISRAEL, 153-184 (Nabil Khattak et al. ed., 2016); Maureen Perry-Jenkins & Naomi Gerstel, *Work and Family in the Second Decade of the 21st Century*, 82 J. MARRIAGE FAM. 420 (2020)

⁴⁰ עמית קפלן ומאה כרכבי סבאת *עבודות שkopות בישראל* 6-5 (2017).

⁴¹ רן-ברזילי "הורם או/עובדים", לעיל ה"ש.⁴

Efrat Herzberg-Druker et al., *Work and Families in Times of Crisis: The Case of Israel in the Coronavirus Outbreak*, SOCARXIV (Jun.14, 2020), <https://osf.io/preprints/socarxiv/fxs64/> השעות המושקעות בשגרה לענייני הבית, ו-14 שעות נוספות המושקעות בשגרה לטיפול בילדים.

שליש מהטיפול הכללי בילדים וכמעט 60% מעבודות הבית.⁴³ במשפחות שבהן נשים מרוויחות פחות מגברים היו פערים אלו גדולים אף יותר, ובמשפחות שבהן עבדו גברים במשרה מלאה ונשים עבדו במשרה חלקית, נשים נוספות שעוטה עבדה ביתית רבת מודד בשבוע, ואילו גברים הפחיתו את העבודה הביתית שעשו בתקופה זו לעומת העבודה של טרומס-המשבר.⁴⁴ בקרב משפחות שבהן שני בני הזוג עובדים במשרה מלאה או שניהם עובדים במשרה חלקית, וכן בקרב משפחות שבהן האישה עובדת במשרה מלאה והאיש במשרה חלקית, חלה עלייה בשעות השבועיות שהקדיש הגבר לעבודות הטיפול, עלייה רובה יותר מאשר בקרב נשים. כך למשל, כאשר שני בני הזוג עבדו משרה מלאה, חלה עלייה של 3.2 שעות בקרב גברים ו-0.3 שעות בקרב נשים. מנגד, במשפחות שבהן עבד הגבר במשרה מלאה ואילו האישה עבדה במשרה חלקית (34% מן המשפחות), הקדישו נשים 10.3 שעות נוספות לעבודות הטיפול, ואילו תרומותם של גברים ירדה ב-0.1.⁴⁵ אם כן, הפערים העמוקים ביותר נצפו בקרב משפחות שבהן חוסר השוויון בכוח הכלכלי נושא במובהק לטובתו של הגבר. בפרמטר של עבודות הבית, לא חלו שינויים של ממש בחלוקת הנטול. מהאמור לעיל עלות אפוא שתי תוכנות. ראשית, מתברר כי הכוח הכלכלי של כל אחד מבני הזוג הכתיב במידה מסוימת את החלוקה של נטל הטיפול ועבודות הבית במהלך המשבר באופן שמהדריך עד כמה שзорות זו בזו הספירה השוקית-ציבורית זו הפרטית-ביתית. שנית, במרבית המשפחות העמיק המשבר את הפערים המגדריים הקיימים בחלוקה של עבודות הטיפול בילדים ובביה.

מגמות אלה אין ייחודיות לישראל. גם במדינות אירופאיות, לפני משבר הקורונה, הייתה חלוקת הנטול בבית מוגדר, וגם בהן, כמו בישראל, נשים עבדו בבית שעוטה שעוטות רבות יותר מגברים.⁴⁶ פערים גדולים במיוחד התקיימו במדינות שבהן שרירות נורמות מגדריות מסורתיות, אך גם במדינות פרוגרסיביות מבחינה מגדרית כמו שוודיה, דנמרק ונורווגיה, השקיעו נשים זמן רב יותר מגברים בעבודות טיפול ברחבי הבית.⁴⁷ מחקרים עדכניים אשר בחנו את חלוקת העבודה בבית בצלו של משבר הקורונה מצבאים על כך שמי שנשאו בעיקר הנטול הנוסף כתוצאה של סגירת מערכת החינוך וכל المسؤولות האחרות לטיפול בילדים הן אימחות.⁴⁸ בבריטניה נמצא שאימהות השקיעו בעיצומו של המשבר 50% יותר זמן מאבות בטיפול בילדים בבית וכו-

⁴³ שם, עמ' 7.

⁴⁴ שם, עמ' 8.

⁴⁵ שם, עמ' 10.

EIGE, UNPAID CARE AND HOUSEWORK (last visited Mar. 8, 2021), <https://eige.europa.eu/covid-19-and-gender-equality/unpaid-care-and-housework>

OECD, WOMEN AT THE CORE OF THE FIGHT AGAINST COVID-19 CRISIS (Apr. 1, 2020), <https://www.oecd.org/coronavirus/policy-responses/women-at-the-core-of-the-fight-against-covid-19-crisis-553a8269/>

Abi Adams-Prassl et al., *Inequality in the Impact of the Coronavirus Shock: Evidence from Real Time Surveys*,⁴⁸ 189 J. PUBLIC ECON. 104245 (2020), <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0047272720301092>

Claudia Hupkau & Barbara Petrongolo, *Work, Care and Gender During the Covid-19 Crisis*, 41 FISC. STUD. 623 (2020), <https://onlinelibrary-wiley-com.ezproxy.haifa.ac.il/doi/epdf/10.1111/1475-5890.12245>

30% יותר זמן בהוראה ביתית (home schooling) וזה ללא קשר למצב התעסוקתי שלהן ולרמת ההשתכבות שלהן. לאמיתו של דבר, נמצא שבתים שבהם שני ההורם עובדים ונמצאים ברף השתכרות גבוה, הפער המגדרי בחלוקת העבודה הביתייה היה גבוה יותר. מתברר שנשים השקיעו בעבודה בבית הרבה יותר מאשר גברים בשבוע, וזאת עוד לפני שהחילה לבצע את עבודתן המקצועית בשכר.⁴⁹ אין זה מפתיע אפוא לגנות שנותנים ראשוניים ממצאים על כך שגם פרוץ המשבר נשים נפגעו יותר ביכולת שלהן להיות פרודוקטיביות בעבודה המקצועית שהן מביצו בשכר, דבר שעלול להוביל להשלכות קשות גם בטוחה הארוֹן, לתקופה שלאחר המשבר.⁵⁰

בארצות הברית, 60% מהמרכזים לטיפול בוגיל הרך נסגרו בין פברואר לאפריל 2020 וגרמו לפיטורים של 325,000 עובדים, רובן המכרייע – עובדים.⁵¹ נוסף על כך, 70% מעובדות משק הבית בארצות הברית נותרו بلا עבודה.⁵² נתונים עדכניים מלמדים כי שיעור המועסקות במהלך המגפה בארצות הברית הוא הנמוך ביותר מאז 1988.⁵³ המרכז לkidma אמריקנית מתריע כי כ-4.5 מיליון מקומות לילדים במסגרות לטיפול בוגיל הרך עלולים להיעלם השנה הקרובה.⁵⁴ לכך צפויות להיות שתי השלכות מגדריותבולטות: גם פגיעה ביכולתן של אותן עבודות שפותרו להתרנס וגם פגעה ביכולתם של הורם המטפלים ילדים (עדין בעיקר אימהות) להשתתף בשוק העבודה. אם כן, נראה כי משבר הקורונה מעיצם את פגיעתן של נשים בשוק העבודה, מבליט עד כמה הדוק הקשר שבין העבודה בבית לעבודה בשוק ומספק דוגמה עצווית קודרת לתובנה הפמיניסטית ביחס ליחס הגומלין שבין אי-השוון בבית העבודה וביחס לבני הכוח המגדריים המזינים יחס גומלין אלה.

(2) בין ביטחון אישי לאוטונומיה גופנית

משבר הקורונה הביא אליו כבר בשלבים מוקדמים שלו עלייה ניכרת בהיקף האלימות נגד נשים.⁵⁵ מנתונים שפרסם משרד המשפטים עולה שבתקופת הסגר הראשון חלה עלייה של 35% בפניות לקבלת סיוע משפטי

Donna Ferguson, *I Feel Like a 1950s Housewife': How Lockdown Has Exposed the Gender Divide*, THE GUARDIAN (May 3, 2020), <https://www.theguardian.com/world/2020/may/03/i-feel-like-a-1950s-housewife-how-lockdown-has-exposed-the-gender-divide>

⁵⁰ חש כי חיקרות באקדמיה פרסמו פחות פרסומים חידושים בתקופה זו ביחס לגברים וביחס לשניהם קודמות. Colleen Flaherty, *No Room of One's Own*, INSIDE HIGHER-ED (Apr. 21, 2020), <https://www.insidehighered.com/news/2020/04/21/early-journal-submission-data-suggest-covid-19-tanking-womens-research-productivity>.

Maxwell Ulin, *Today's News & Commentary*, ONLABOR (Jun. 25, 2020), <https://www.onlabor.org/todays-news-commentary-june-25-2020>

Claire Ewing-Nelson, *Another 275,000 Women Left the Labor Force in January*, NWLC (Feb. 2021)⁵³ <https://nwlc.org/wp-content/uploads/2021/02/January-Jobs-Day-FS.pdf>.

Steven Jessen-Howard & Simon Workman, *Coronavirus Pandemic Could Lead To Permanent Loss Of Nearly 4.5 Million Child Care Slots*, CAP (Apr. 24, 2020), <https://www.americanprogress.org/issues/early-childhood/news/2020/04/24/483817/coronavirus-pandemic-leads-permanent-loss-nearly-4-5-million-child-care-slots/>

⁵⁵ לי ירון "יזינוק באלימות במשפחה עקב החיסר, והמקומות במקלטים לנשים מוכחות אוזלים" הארץ (22.3.2020) <https://www.haaretz.co.il/health/corona/.premium-1.8699470>

בשל אלימות במשפחה.⁵⁶ משרד הרווחה מדוחה גם הוא על עלייה עקבית ומשמעותית בתלונות על אלימות במשפחה בחודשים מרץ עד מאי 2020, שבהם שהו רוב אזרחי המדינה בסגור. בחודש מרץ הגיעו למשרד 344 תלונות, באפריל עלה מספר התלונות ל- 849 ובחודש מאי נרשם כבר שיא של 1,885 תלונות.⁵⁷ דין וחובן עדכני מגלה שמדובר אלה נמשכו יותר שעת גם בחודשים שלאחר הסגר הראשון. ⁵⁸ אם בתחילת הדרך נראה כי הסתగות הממושכת של בני המשפחה בבית והמגבלות על התנועה היו הגורם העיקרי לעלייה ברמת האלימות כלפי נשים, התמונה המצטירת כיום מראה כי ערעור של תחושת הביטחון והיציבות הכלכלית, שנלווה למשבר הבריאותי, הינו כבר פורה לחצים במרחב הפרט. כאשר לחצים אלה מתפרצים על רקע פערים מגדריים ביחס הכוח במשפחה, הם עשויים להתבטא גם בעלייה דרמטית בהיקף האלימות במשפחה. יתרה מזו, דפוסי אלימות אלה הופכים להיות פוגעניים במיוחד כאשר המדינה אינה מספקת מענים מיידיים ואפקטיביים לבילמתם. בחודשים Mai עד יולי 2020 נרשמה עלייה של 16% במספר התקיכים על אלימות במשפחה שנפתחו במשטרה בהשוואה לתקופה המקבילה בשנת 2019. באותה תקופה התקבלו בקו החם של משרד העבודה הרווחה והשירותים החברתיים כמעט 2,000 פניות על אלימות בין בני זוג. במהלך החודשים מרץ עד אוגוסט נרצחו 14 נשים על ידי בני זוגן או על ידי בני משפחה, ובחודש יולי 2020 לבדו נרשמה עלייה על 14% במספר הביקושים להזאות צווי הגנה מכוח החוק למניעת אלימות במשפחה.⁵⁹ בחודשים אפריל, Mai ויוני 2020 גם נרשמה עלייה הדרגתית של שירות אחזים בשיעור הפניות למרכזי הסיעוע לנפגעי ונפגעות תקיפה מינית בהשוואה לתקופה המקבילה לשנה הקודמת.⁶⁰ מחקר שהתרפרס בעיצומו של משבר הקורונה חלק מהדוח השנתי של מרכזי הסיעוע מגלת לצד העלייה בשיעור התלונות על אלימות מינית במהלך המשבר, קורבנות האלימות כמו גם עובדות מרכזי הסיעוע מדוחות על מציאות של היעדר מענים טיפוליים הולמים, שהתעצמה חלק מהמשבר.⁶¹ זאת ועוד, נתונים של מרכזי הסיעוע גם חושפים את הפגיעות המיוחדת של נשים וילדים במקומות מסוימים, כגון המגורר היהודי והמגורר הדתי-חרדי, בכל הנוגע לאלימות מינית במשפחה. כמו כן בתחום התפקידים שהתרחשו בשוק העבודה, גם בכלל הנוגע למרחב האוטונומיה הגופנית, חשוב אפוא לזהות גם את עמדת המוחלשות המיוחדת של נשים מקבוצות מסוימות אוכלוסייה.⁶²

⁵⁶ עמי קורץ "עליה של 35% בפניות לקבלת סיוע משפטי בשל אלימות במשפחה בתקופת הקורונה" **כלכליסט** (13.5.2020) <https://www.calcalist.co.il/local/articles/0,7340,L-3822438,00.html>

⁵⁷ משרד העבודה, הרווחה והשירותים החברתיים "אלימות במשפחה - עלייה בפניות למוקד 118" (הודעת דוברות 2.6.2020) <https://www.gov.il/he/departments/news/molsa-news-spokesperson-2-06-2020>

⁵⁸ **מחורי המספרים: תמונות מצב מס' 2**, לעיל ה"ש 1.

⁵⁹ שם.

⁶⁰ באופן ספציפי גדל מספר הפניות באפריל ב- 32%, במאי עמד הגידול על 33% וביוני כבר נרשמה עלייה חדה של 43%. כרמית קלר וקרן גואטה "מחקר: השכבות מגפת הקורונה על החתמודות של נפגעות ונפגעים תקיפה מינית ועובדת מרכזי הסיעוע לנפגעות ולנפגעים תקיפה מינית" **השלכות משבר הקורונה על נפגעות ונפגעים תקיפה מינית** 55, 51 (2020).

⁶¹ שם, עמ' 60. ⁶² שם, עמ' 77 – 84.

מגמות דומות בכל הנוגע לעלייה ניכרת בהיקף האלימות במשפחה נרשמו במדינות רבות אחרות כגון סין, צרפת, קנדה, בריטניה, ארצות הברית, ספרד, איטליה, גרמניה וברזיל.⁶³ הסיטואציה של סגר כפוי, משבר כלכלי והתכנסות של המשפחה הגרענית בבית למשך שבועות ארוכים בתנאים של לחץ וחדרה כלכלית, לצד שיתוק חלקי של מנגנון הרוחה והטיפול ברשויות המקומיות, הפכו את הבית לחמת אלימות, שבה הנפגעים העיקריים הם נשים ולדים.⁶⁴ עם זאת, כפי שהתרחש גם ביחס להתקפות מגדריות אחרות הנוגעות לבית ולעבודה, שהתרחשו בתקופת משבר הקורונה ונדרשו חלקו הקודם, לא הביא המשבר לציררתו של פרקטיקות מגדריות חדשות, אלא העצים מגמות קיימות על רקע של אי-שוויון מגדרי נתון. כאמור, אלימות במשפחה הייתה ועודנה תופעה משמעותית, שהיא חלק בלתי נפרד מיחסים הכוח בתוך המשפחה. נתונים מקיפים על אלימות במשפחה בעשרות מדינות בעולם מגלים כי אחת מכל שלוש נשים המצויה במערכות יחסים אינטימית עם בן זוג חוות אלימות פיזית או מינית חלק מממשק יחסים זו.⁶⁵ משבר הקורונה, כמו משברים רפואיים קודמים שלו בסגר מלא או חלקי, העמיק אףו את הפגיעה של נשים בשל הקצנה של סיטואציה שהייתה בעיתות מלכתחילה.⁶⁶

יתרה מזו, מתריך כי לסתירה החלקית של שירותים הרוחה והבריאות, שנלווה למדינות הסגר, הייתה השפעה לא רק על היקף האלימות במשפחה, אלא גם על מידת הנגישות של נשים לשירותים חיווניים הנוגעים לפריוןן, באופן שפגע עוד יותר באוטונומיה הגוף שלן וביכולתן שליטה על גופן ועל חייהם. בישראל, עם פרוץ משבר הקורונה ושל החשש להדבקה בבתי החולים, גיבש משרד הבריאות רשימה מצומצמת של טיפולים רפואיים דחופים וחיווניים שיש להמשיך ולספק אותם בבתי החולים לצד הטיפול בחולי הקורונה.

⁶³ בארצות הברית למשל נרשמה בערים שונות עלייה שבין 20% ל 62% בתלות על אלימות במשפחה כבר לאחר החודש הראשון לסיר. ראו:

Yasmin B. Kofman & Dana Rose Garfin, *Home is not always a haven: The domestic violence crisis amid the COVID-19 pandemic*, 12 PSYCHOL. TRAUMA 199 (2020) בבריטניה נרצחו בחודש הראשון לסגר 16 נשים ונערות על ידי בן זוג או קרוב משפחה. מספר זה גדול פי שלושה ממספר הנרצחות בסיבוב דומות באותו תקופה בשנת 2019. עד סוף חודש מיי כבר עלה מספרן של הנרצחות חלק מאירועים המסויימים אלימות במשפחה ל 26.

Amanda Taub & Jane Bradley, *As Domestic Abuse Rises, U.K Failings Leave Victims in Peril*, N.Y TIMES (Jul. 2, 2020) <https://www.nytimes.com/interactive/2020/07/02/world/europe/uk-coronavirus-domestic-abuse.html?searchResultPosition=1>; Neetu John et al., *Lessons Never Learned: Crisis and gender-based violence*, Andrew M. Campbell., *An increasing risk of family violence during the COVID-19 pandemic: Strengthening community collaborations to save lives*, 2 FORENSIC SCI. INT. 1 (2020); Louise-Philippe Beland et al., *COVID-19, Family Stress and Domestic Violence: Remote Work, Isolation and Bargaining Power*, IZA (Jun. 15, 2020) https://papers.ssrn.com.ezproxy.haifa.ac.il/sol3/papers.cfm?abstract_id=3627031.

⁶⁴ Claudia García-Moreno et al., *Global and Regional Estimates of Violence Against Women: Prevalence and Health Effects of Intimate Partner Violence and Non-partner Sexual Violence*, WHO (2013), https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/85239/9789241564625_eng.pdf

⁶⁵ כך למשל מתריך כי התפרצונות נגיף האבולה במערב אפריקה בין השנים 2014 – 2016 שהביאה לסתירה בתים הספר ולסגר חלק מהמקומות, גרמה לעלייה בשיעורי האלימות הפיזית והמיןית כלפי נערות בבית. Monica Adhiambo Onyago et al., *Gender-Based Violence Among Adolescent Girls and Young Women: A Neglected Consequence of the West African Ebola Outbreak: Medical, Anthropological, and Public Health Perspectives*, in PREGNANT IN THE TIME OF EBOLA 121, 121-132 (David A. Schwartz et al, eds., 2019).

הפסיקות הירינו לא נכללו ברשימה זו.⁶⁷ את ההחלטה על ביצועו של הליך רפואי שלא נכלל ברשימה החרגים הותיר משרד הבריאות בידי ועדת חרגים במוסד עצמו. התוצאה הייתה שחלק מבתי החולים המשיכו לבצע הפסיקות הירינו במהלך המשבר ואילו בתים רפואיים אחרים סגרו את שעריהם בפני נשים ונערות שנזקקו להליך.⁶⁸ רק לאחר פניה של כמה ארגוני נשים למשרד הבריאות הדיע המשרד, חודש מאוחר יותר, שהפסיקות הירינו תרופתיות, שניתן לבצע עד השבוע השלישי של הירינו, יבוצעו בסיוו קופות החולים בקהילה ולא צורך בمعורבות של בתים רפואיים. עם זאת, בשלב זה אין נתונים ברורים באיזו מידת אכן נאכפה ההגשה החלקית והמאוחרת של הפסיקות הירינו תרופתיות ומהו מסגרו הכלול של הנשים והנערות שהצליחו לזכות בנסיבות להפסקת הירינו ولو לפרק זמן קצר ככל כמה שבועות או חודשים יכולות להיות השפעות דרמטיות על רפואיין של נשים ועל עצם יכולתן להפסיק הירינו בלתי רצוי. הפסיקות הירינו תרופתיות הן הבטוחות ביותר ביום, אולם הן מחייבות את השלמת הפרוצדורה לאישור הפסקת הירינו ומתן מענה תרופתי במהלך תשעת השבועות הראשוניים להירינו. חריגה מסגרת זמן זו מצריכה התערבות כירוגית, וככל שההתערבות הכירוגית נעשית בשלב מאוחר יותר, גדלה הסכנה לפגיעה בבריאות האישה. יתרה מזו, בשלבים מאוחרים יותר של הירינו, שכן בשלב זה נאכפים תנאים מחמירים יותר למtan האישור.⁶⁹ ממד הזמן הוא מהוועדות להפסיקות הירינו, שכן בשלב זה נאכפים תנאים מחמירים יותר למtan האישור.⁷⁰ ממד הזמן הוא אףוא קרייטי בכל הנוגע להפסיקות הירינו, ועובדה זו מבהירה מדוע חשוב היה לסוג הליך רפואי זה כחינוי וڌוחף גם בעיצומו של משבר הקורונה ומהן ההשלכות הפוטנציאליות של ההימנעות מסיווג כזו.⁷¹ יתרה מזו, כמו ביחס להתקפות מגדריות אחרות שהתרחשו בתקופת הקורונה, גם ביחס להפסיקות הירינו חשוב לציין כי ההגבלות על הפסיקות הירינו שהטיל משרד הבריאות בשיאו של המשבר נעשו על רקע מציאות שבה הנגישות החוקית הרשמית להפסיקות הירינו בישראל היא מילא מוגבלת.⁷² לנשים בישראל אין זכות לקבל החלטה אוטונומית על הפסקת הירינו בלתי רצוי, אלא רק אפשרות להתייצב לפני ועדת מנהלית ולקיים ממנה אישור להפללה בהתאם לקריטריונים המועוגנים בחוק העונשין. החלטת משרד הבריאות העכימה אפוא

⁶⁷ רוני לינדר "ההפלות בבתי החולים ייפסקו; בארגוני הנשים מתריעים: "נשים יסכמו את עצמן מייאוש"" (23.3.2020)

<https://www.themarker.com/hblocked?returnTo=https%3A%2F%2Fwww.themarker.com%2Fnews%2Fhealth%2F.8701041>

⁶⁸ ליאת בר סטו "חשש לקיצוץ בזמןות הירון בעקבות משבר הקורונה" (23.3.2020) https://www.mako.co.il/women-women_news/Article-ffd7eb670030171026.htm

⁶⁹ נינה רימלט "מנגניות חלקי, שאיה צדק, לחקיקה צודקת: לקראת פרדיגמה חדשה של הפסיקות הירון בישראל" עיוני משפט לט 415 (2016) (להלן: רימלט "לקראת פרדיגמה חדשה").

⁷⁰ Michelle J. Bayefsky et al., *Abortion during the Covid-19 Pandemic — Ensuring Access to an Essential Health Service*, 382 N. ENG. J. MED. 47 (2020)

⁷¹ רימלט "לקראת פרדיגמה חדשה", לעיל ה"ש 69, בעמ' 415.

חסמים בירוקרטיים ומשפטיים הניצבים ממילא בדרכן של נשים המבקשות לבצע הפללה,⁷² וגם בהקשר זה ניתן לשרטט קו מקשר של דמיון בין דפוס החתנהלות המקומי לבין החתנהלות במדינות אחרות.

איטליה, למשל, הייתה אחת המדינות הראשונות במערב שסקרה את בתיה החולים שלה בפני טיפולים רפואיים בלתי חיוניים ובכלל זה הפסיקות היירונו. החלטה זו התקבלה על רקע מציאות קיימות, שבה 70% מהרופאים האיטלקים מצהירים שהם מתנגדים לביצוע של הפסיקות היירונו מטעמים של ذات ומצפון ובתי חולים רבים נמנעים בשל כך מלספק שירותים של הפסיקות היירונו תרופתיות או כירורגיות.⁷³ הטלת איסור زمنי כולל על ביצוע של הפלות בשל מ抒ר הקורונה העצימה אפוא מציאות בעיתות מלכתחילה, שבה גם בימים כתיקונים הנגישות להפסיקות היירונו המוקנית לנשים איטלקיות היא מוגבלת. גם בארצות הברית העניק מ抒ר הקורונה רוח גביה למנגדים הפלות, שהצליחו בעשוורים האחוריים להערים קשיים ניכרים על יכולתן של נשים למשוך זכותן להפסקת היירונו. למרות קיומה של זכות חוקתית עקרונית להפסקת היירונו, שורה של מגבלות על הנגישות להפסיקות היירונו, שגובשו ביוזמתם של מנגדים הפלות במהלך השנים האחרונות פסק הדין בעניין Roe v. Wade והוא כחוקיות על ידי בית המשפט העליון האמריקני, הפכו את מימושה של זכות זו במדינות רבות של ארצות הברית לעניין הכרוך בקשיים בלתי מבוטלים.⁷⁴ בתוך הקשר זה מעניין לגנות שכבר בשלבים מוקדמים של מ抒ר הכריזו שmono מדינות בארצות הברית על סיוגן של הפסיקות היירונו כהליך רפואי הסובל דיחוי, וחמש מדינות נוספות הודיעו שהן שוקלות צעד זה.⁷⁵ צעדים אלה ננקטו במדינות שבהן המושלים כבר נקטו בעבר צעדים להטלת מגבלות על הפסיקות היירונו.⁷⁶ וכן, בدلת האחוורית ובחסות המשבר, התאפשרה פגיעה בנשים, שלא הטאפשרה באמצעות חוקיים וחוקתיים רגילים.

⁷² אומנם בישראל התפתחו לאורך השנים מנגנונים של עקיפת החוק היוצרים בפועל נגירות רחבה מאוד להפסיקות היירונו, אך מנגנונים אלה מבוססים בעיקר על תרבות של שקר, שבמסגרתה נשים נאלצות לשקר בנוגע לנסיבות ההירונו ולקשור אותן לאחת העילות הרשומות להפסקת היירונו המוניות בחוק. תרבות שקר זו, ביחס עם נוכנותן של הוועדות להפסיקות היירונו לאשר באופן כמעט גורף את הפניות אליהן, יוצרות מציאות שבה אישת נחוצה יכולה ברוב המקרים לקבל אישור להפסקת היירונו, אולם מצב עיתיתי זה אינו פותר את היבטי הפגיעה בכבוד האדם, בחירות, באוטונומיה הגוף והשווון שהוא מביא עימיו. לדין מפרט Noya Rimalt, *When Rights Don't Talk: Abortion Law and the Politics of Compromise*, 28 Yale J. L. & Feminism 327, 351 – 370 (2016)

Andrea Cioffi et al., *COVID-19 and abortion: The importance of guaranteeing a fundamental right*, 25 SEX. REPROD. HEALTHC. 100538 (2020), <http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1877575620301762>.

Noya Rimalt, *Against Roe Exceptionalism: Degendering Abortion*, in RESEARCH HANDBOOK ON FEMINIST JURISPRUDENCE 264 (Robin West & Cynthia G. Bowman ed., 2019)

Greer Donley et al., *The Legal and Medical Necessity of Abortion Care Amid the COVID-19 Pandemic*, 17 J. LAW. BIOSCI. 1 (2020)

, Bayefsky⁷⁶ ליל ה"ש 70. שתי דוגמאות בולטות הן טקסוס ולואיזיאנה. בטקסס חוותה המושל צו מנהלי שהטייל אישור מוחלט לפחות חודש ימים על ביצועם של כל ההליכים הרפואיים הבלטיים נחוצים. אף על פי שהצוו הרשמי לא התייחס מפורשות להפסיקות היירונו, הפקידות הרכירה במשרד המשפטים של טקסס פירשה את הצו ככזה המטליאל אישור על כל הסוגים של הפסיקות היירונו למעט אלה הנחוצות לשמרה על חי האישה או בריאותה, ופרשנות זו נאכפה על כל מודד רפואי שמספק שירותיים של הפסיקות היירונו. לתוכנו של הצו שהואה בטקסס ראי: GA-09 Tex. Exec. Order No. GA-09 (2020), <https://lrl.texas.gov/scanned/govdocs/Greg%20Abbott/2020/GA-09.pdf>

ומשפטיות שם ראו Donley, לעיל ה"ש 75. ניסיונות לבטל את הצו באמצעות פניה לערכאות שיפוטיות לא צלחו, ורק לאחר שהמושל צמצם את היקף תחולתו של הצו, חידשו בתיה החולים והקליניקות המספקים שירותיים ובנענות רבות הפסיקת היירונו את פעילותם. עם זאת, לאחר חדש ימים שבו נמנעה כמעט כליל הנגישות להפסיקות היירונו, הפגיעה בנשים ובנענות רבות היתה כבר בלתי הפיכה. מדינת טקסס, שכלה לפני שנים אחדות בניסויו לחוק חקיקה המטילה מגבלות קשות על הפסיקות היירונו (Whole

לצד הדברים האלה חשוב להזכיר בכך שהפגיעה ביכולתן של נשים לקבל החלטות אוטונומיות בנוגע לגופן ופריוון במהלך משבר הקורונה לא התמצטה רק בסיווגן של הפלות כפrozידורה לא חיונית הסובלת דיחוי. בפרט, למשל, נשמרה הגדרתן של הפסיקות היירון כהליך חיוני ודוחוף, אולם הסגר ואיסורי התנועה שהוטלו על האוכלוסייה האזרחת הביאו לכך שנשים לא הצליחו להגיע לבתי החולים או למרפאות, שבהם ניתן היה להשיג אמצעי מניעה או לבצע הפסקת היירון.⁷⁷ יתרה מזו, גם בהקשר זה אפשר להצביע על קו של דמיון בין השלכות מגדריות של משבר הקורונה לבין התפתחויות דומות בתחום רפואיים נוספים אחרים.⁷⁸ למשל, התפרצויות מגפת האבולה באפריקה בין השנים 2014 – 2016 הביאה להפנית כל התקציבים שנעודו לשימוש להגנה על בריאותן של נשים, למאבק הרפואי הכללי בהתק挫ות המגפה במדינות כגון גינאה, Лиביה וסירה לאו. התוצאה הייתה עלייה של 75% בשיעור המקרים של מוות נשים בשל סיבוכים הקשורים להירון, לידי והפסיקות היירון, זאת לצד עלייה ניכרת בשיעור ההרינוות הלא רצוים בקרב נשים צעירותם.⁷⁹ נתנו לאחר מכן זה מחדד את הקשר שבין אלימות המשפחה לבין חסיבות הנגישות לאמצעי מניעה והפסיקות היירון, שכן פגיעות מיניות בבית מובילות גם להרינוות בלתי רצוים.

בהקשר זה מתבהרת אפוא עצמת הפגיעה בנשים במצב משבר כמו משבר הקורונה, שבהם התעצמו כאמור התנאים המודדים פגעה פיזית ומינית נשים, ובה בעת הושעו באופן מלא או חלק שירות בריאות שאמורים לתת מענה לצרכים רפואיים ייחודיים שלחן ולהגן על יכולתן לשמור על בריאותן ולשלוט על פריוון. יתרה מזו, יכולתן של נשים לשלוט על גופן, מיניותן ופריוון היא המפתח לכולתן לבסס עצמן בו בזמן עמדת כוח כלכלית, לרכוש השכלה, להשתלב בשוק העבודה ולהתנער מיחסים תלוית בתוך מערכת יחסים זוגית פוגענית. התוצאה היא שלא זו בלבד שעיקר הפגיעה בנשים במהלך משבר הקורונה התרחש בקו התפר שבין עמדת הכוח הכלכלית של נשים לבין מידת האוטונומיה שלחן על גופן, אלא שכחלה מהתהיליך זה העצמו עוד יותר מבני כוח מגדריים.

75. עלעל ה"ש Donley, Woman's Health v. Hellersedt, 136 S. Ct. 2292 (2016), הצלחה בכל זאת למנוע מנשים רבות נגישות להפלות בחסות משבר הקורונה ואגב שימוש ברטורייה א-מגדרית, המתמקדת בעיקרו שמכבי חירום מצדיקים פגעה בזכויות יסוד. *The Fight Over Texas Abortion Ban During The Covid-19 Pandemic is Over, But What Did It All Mean?*, DALLAS MORN. NEWS., Apr. 28, 2020, <https://www.dallasnews.com/news/public-health/2020/04/28/the-fight-over-texas-abortion-ban-during-the-covid-19-pandemic-is-over-but-what-did-it-all-mean/>. דינמיקה דומה להפליא התרחשה גם במדינות לויאיאנו. חוקה רגולת שנקקה מדיניה זו והטלה מגבלות קשות על מידת הנגישות להפסיקות היירון נפסלה רק לאחרינה על ידי בית המשפט העליון האמריקני (June Medical Services L.L.C. v. Russo, 140 S. Ct. 2103 (2020)). ואולם, בה בעת ובחסות משבר הקורונה הוציא המושל צו מנהלי שהשעה את ביצועם של כל הטיפולים הרפואיים שאינם דחופים

76. Samata Nepal & Shreyashi Aryal, *COVID-19 And Nepal: A Gender Perspective*, 8 JLMC 1 (2020), <https://jlmc.edu.np/index.php/JLMC/article/view/337>

77. Sara E. Davies & Belinda Bennett, *A Gendered Human Rights Analysis Of Ebola and Zika: Locating Gender in Global Health Emergencies*, 92 INT. AFF. 1041, 1041–1060 (2016), <https://doi.org/10.1111/1468-2346.12704>.
לහן: דיוויס וبنט "ניתוח זכויות אדם מגדרי של אבולה וזיקה".

78. Clare Wenham et al., *COVID-19: the gendered impacts of the outbreak*, 395 LANCET : 846 (2020)

ב. בין היעדר ייצוג לעיוורון מגדרי בתהליכי קבלת החלטות

פרט ממשמעותי נוסף שעליו מתבסס מיקומה הנמוך מאוד של ישראל במדד השוויון המגדרי של הפורום הכלכלי העולמי הוא הפרט של "העצמה פוליטית", שביחס אליו דורגה ישראל בתחום שנות 2020 במקומות 64 בעולם. באופן רשמי פרט זה מתבסס על נתונים הנוגעים רק לייצוג של נשים בכנסת ובממשלה. עם זאת, וכך ביחס לשני הפרטורים האחרים, שנדרנו בפרק הקודם, נראה שהתקgorיה של "העצמה פוליטית" מחייבת ניתוח רחב יותר, שכן עמדת הכוח הפוליטית של נשים נוצרת לא רק מהיקף הייצוג במשרות פוליטיות, אלא גם מעמדת הכוח היחסית שלהם בכל זירה רלוונטית של קבלת החלטות ברמה הלאומית. מסקנה זו מחייבת גם מאימוצה של זווית הניתוח הפמיניסטית הביקורתית, המумידה כאמור את מושג הכוח במרכזו ניתוח של אי-השוויון המגדרי בחברה. בהקשר זה ברור כי היקף הייצוג של קבוצה בעמדות כוח הוא שיקוף של עמדת הכוח היחסית שלה בחברה. בה בעת, היעדר ייצוג או תת-ייצוג של נשים בעמדות כוח ציבוריות מסוימות באופן עמוק ועמוק על מעמדן במרחבים השונים. במילאים אחרים, סוגיות ייצוגן החסר של נשים בעמדות כוח והשפעה ציבוריות אינה ניצבת בפני עצמה רק כמרחב נוסף של אי-שוויון מגדרי, אלא היא מספקת גם מסגרת חשובה להבנת תהליכי מגדריים שהתרחשו בעיצומו של משבר הקורונה והעיצמו את אי-השוויון המגדרי בשני מרחבי אי-השוויון המרכזיים שנדרנו בפרק הראשון – מרחב העבודה בשוק ובסביבה ומרחב האוטונומיה הగופנית.

פרק זה מתמקד אפוא בניתוח היבטי המגדריים של המשבר בפריזמה של סוגיות הייצוג. הדבר נועד להאיר את האופן שבו ההתקדמות בסוגיות הייצוג, או בעצם בתת-הייצוג של נשים בעמדות כוח והשפעה מבחינה יכולת להשתתף בניהול המשבר, מוסיפה רווח הכרחי לדיוון, שכן לתת-ייצוג זה יש השפעה פוטנציאלית שלילית רוחנית על אופן הטיפול בדילמות המגדריות המרכזיות שהתעוררו במהלך המשבר.

עם התפרצות מגפת הקורונה בישראל וכאשר החלו להתברר השלכותיו רחבות היקף של האירוע, הטיל ראש הממשלה על המטה לביטחון לאומי (מל"ל) את המשימה של תכלול ההתקומות עם המשבר, שכלה תיאום בין משרדיה הממשלה השונים, ריכוז עבודות המטה לקרה דינמים של הממשלה בנושא וגיבוש המלצות והצעות לטיפול בסוגיות שונות שהתעוררו חלק מהמשבר. אחד הגופים הראשונים שעימם התקשר המל"ל לצורך עמידה במשימה שהוטלה עליו הוא צוות מומחים רב-תחומי בראשותו של פרופ' אלי וקסמן ממכוון ויצמן. כחלק משיתוף פעולה זה העביר המל"ל לצוות וקסמן בחודשים הראשונים של המשבר סוגיות

לנитוח, והוצאות גיבש כמה דוחות ונירוט עמדה קצרים בסוגיות הנוגעות לבלימת המגפה והשבת המשק לשגרה.⁸⁰

לאחר פרסום הדוח השלישי התבקר כי בצוות של 22 מומחים, שהבירו את הדוח, לא נכללה אף לא אישة אחת.⁸¹ ייצוגו היחיד של נשים בקרב המעורבים בצוות וקסמן התבטא בשתי עוזרות מחקר מתוך שמונת עוזרי המחקר שהשתתפו בהכנות הדוח. כמו נשים הוספו לצוות המומחים מאוחר יותר ולאחר פניה בעניין זה של נשות ציבור ושל ארגוני נשים אחדים, אולם הרכבו הדומיננטי של הצוות נותר גברי.⁸² עתירה לבג"ץ כגד תחת-היצוג של נשים בצוות וקסמן נמחקה לאחר שהתברר שהצאות סיימן את תפקידו עוד לפני הדיוון בעתירה ואין צפוי להגיש דוחות נוספים למל"ל.⁸³ כפי שקרה לא פעם בעתרות מן הסוג הזה, המדינה הדגישה בתשובתה לעתירה את החשיבות העקרונית שהיא מייחסת לייצוג הולם של נשים, וגם בית המשפט מצא לנכון לומר מילים מספר בהקשר זה, למרות מהיקת העתירה.⁸⁴ יתרה מזו, בעקבות הביקורת הציבורית נכללה בדוח המסכם של צוות וקסמן גם התניות ספציפית המכירה בהיבטיו המגדריים של המשבר.⁸⁵ ואולם, בכל אלה לא היה כדי לתקן את העובדה שהמחלק הראשוני לגיבוש צוות מומחים להתמודדות עם השלכותיה של מגפת הקורונה הותיר נשים מחוץ למעגל מבעלי החלטות ואגב כך פגע ביכולתן להשתתף בניהול המשבר, להשפיע על תהליכי קבלת החלטות חלק ממנה ולהוסיף נקודת מבט מגדרית מספקת לדיוון הציבורי. כאמור, נדרשת עתירה לבג"ץ וביקורת ציבורית רבה כדי להביא לייצוג חלקי של נשים בצוות וקסמן, וגם אז התייחסות לסוגיות מגדריות חלק מהדוח המסכם הייתה ה策רתית בעיקר ולא המלצות קונקרטיות ביחס לאופן הטיפול הרואוי בהיבטיו המגדריים של המשבר.⁸⁶

⁸⁰ לדוח האחרון והמסכם ראו: צוות המומחים המייעץ למיל"ל להתמודדות עם מגפת הקורונה דוח מסכם (2020) https://www.themarker.com/embeds/pdf_upload/2020/20200513-130513.pdf

⁸¹ טלי חיורתי סבר "צוות המומחים של מל"ל: בלי נשים ובלי ערבים" TheMarker (11.4.2020), <https://www.themarker.com/coronavirus/1.8759071>

⁸² בגיןו של הדוח האחרון והמסמך שהוגש ביום 10.5.2020 למטה לביטחון לאומי השתתף צוות של 34 מומחים, מתוכם רק שמונה נשים. לצוות המומחים הטרפו שני נציגים של המל"ל – שניהם גברים, כך שבסך הכל השתתפו בכתיבת הדוח 36 חברים. ראו דוח מסכם, ליל ה"ש 80.

⁸³ בג"ץ 2541/20 עמותת איתך, משפטניות למען צדק חברתי נ' ראש הממשלה (נבו 2020.5.26).

⁸⁴ באופן ספציפי כתוב השופט עמייה בקשר זה, שם, בפס' 7: "אמנם, אין להתעלם מהניסיונות החരיגות שהן נדרש המיל"ל לפועל, עם פרוץ מצב חירום חריג שרטם ידענו כמוותו, מצב שהצריך נקיטת צעדים דרמטיים ודינמיים. עם זאת, דוקא בכך העיתים ודוקא מאחר שהמל"ל נטל על עצמו את הובלה בידיים הקורונה, קשה להלום מצב של העדר ייצוג הולם לנשים. זאת, לא רק בשל היעילות היחסית שלו ולא רק בשל שיקולים מגדריים, חשובים ככל ישר והגיוון מכתיבים זאת אף הם. בהינתן שהמל"ל קיבל על עצמו לתכלל את הפעולות בידיים קורונה בכל תחומי החיים, מטבע הדברים התמונה אינה יכולה להיות שלמה ללא ייצוג הולם לנשים".

⁸⁵ דוח מסכם, ליל ה"ש 80, בעמ' 32.

⁸⁶ באופן ספציפי כולל הדוח פסקה ייחודית תחת הכותרת "מייקוד באוכלוסייה הנשים", שבה נכתב: "משמעותם ראיונות בעולם ובישראל מלבדים כי המגיפה פוגעת באופן לא פרופראציונאלי באוכלוסייה הנשים. נשים נושאות ברוב משרות הטיפול, בשכר ובבית, במערכות החינוך, במערכת הבריאות, בשירותים הפיסיולוגיים ובטיפול בקשישים. בנוסף, נשים מושקחות בשכר נמוך יותר, במשרות חלקיות ללא בטיחון תעסוקתי ופערם רבות ללא זכויות סוציאליות. כבר עתה אנו יודעים כי בישראל שיעור הנשים שפותרו מעבודתן בעקבות המגיפה, גדול בזרה משמעותית משיעור הגברים. היקף האלימות כלפי נשים בביטחון זינק והיה צורך בפתחות מקלטים נוספים לשנים מוכחות. נשים נפגעו גם מסגירת מסגרות חזק בביתות עברן (לדוגמא פנימיות לנערות בסיכון, מחלקות לבראיות נפש), אשר החיזרו אותן לסייע אלימה או קטעו רצף טיפול שדרש להן מאוד. לפיכך יש לשкол בתחום-הכלכלי קבלת החלטות את ההשפעות של מדיניות שתקבע על חייהם של נשים בכלל, ושל שים מוחלשות מקבוצות סיכון בפרט". שם, בעמ' 32.

توزאה זו חמורה במיוחד, שכן כפי שהתברר בחלקו הראשון של המאמר, למשבר היו השלכות מגדריות בולטות, שחווב היה לא רק להכיר בהן בשלביו הראשונים של המשבר, אלא גם לחת להן מענה מיידי. ממצאי מחקר שפורסם לאחרונה מחדדים מסקנה ביקורתית זו ונוטנים לה תוקף.⁸⁷ המחקר בוחן את השאלה אם ייצוג נשים במקדי כוח פוליטיים השפיע על טיב החלטות שהתקבלו במדינות שונות במהלך משבר הקורונה, תוך התמקדות בשלושה סוגים של החלטות: סגר, סגירת בתים ספר והגשנת מידע רלוונטי לציבור. הממצא המובהק העולה מהמחקר הוא שמדינות שבוחן קיימים ייצוג גבוה לנשים בבית המחוקקים התאפיינו במדינות שניסתה להימנע ככל הנימן מסגירת בתים ספר. אם כן, נמצא שנשים מחוקקות ייחסו חשיבות כלכלית וחברתית רבה יותר לשמירה על בתים ספר פתוחים חלק מההתמודדות עם נגיף הקורונה. נמצא זה מחזק את המסקנה בכל הנוגע לסדרי עדיפות שונים שנשים וגברים מביאים איתם לשולחן הדיונים ולהשלכות שיש לנקודות מבט מגדריות מובהנות אלה על טיב החלטות המתקבלות בסופו של דבר.⁸⁸

הדרתן של נשים מצוות וקסמן מאייה אפוא זירה נוספת - זירת הייצוג - שבה הובילו אי-השוון המגדרי במהלך משבר הקורונה. זאת ועוד, כמו ביחס לזרת הבית-עבדה וזירת הגוף והפריוון, משבר הקורונה לא יצר דילמה מגדרית חדשה, אלא הבליית והעמיק דילמה מגדרית קיימת בכל הנוגע לתת-הייצוג של נשים בעמדות כוח והשפעה במרחב הציבורי. סמוך למועד שבו סיים צוות וקסמן את תפקידו, במהלך חודש Mai 2020, הושבעה הממשלה ה-35, וכייהנו בה רק שמונה שירות מותך 36 שנים.⁸⁹ כל תפקידיו השרים הבכירים במשרדיה, ובכלל זה תפקיד ראש הממשלה וראש הממשלה החלופי, הוחזקו בידי גברים. כל תשעת סגני השרים במשרדיה, שכמה כמספר חירות לטיפול במשבר הקורונה, היו גברים. בה בעת וכייהנו בכנסת ה-23 רק 29 חברות הכנסת. יתרה מזו, כאשר נבחן ייצוג של נשים בעמדות כוח נוספות במרחב הציבורי, כגון בשוק העבודה, באקדמיה או בצבא, מתברר כי עמדת השוליות של נשים בכל הזירות הללו היא מובהקת.⁹⁰ אם כן, הדרתן של נשים מצוות וקסמן לא רק שיקפה מציאות קיימת של תת-הייצוג של נשים בעמדות כוח והשפעה, אלא גם חיזקה אותה. זאת ועוד, למציאות נמשמעות זו של תת-הייצוג ושוליות על בסיס מגדר יש שני גורמים מרכזיים. ראשית, עצם העובדה שברוב מקדי הכוח יש רוב גברי ברור הופך את מיניותם של גברים לתפקידים בכירים נוספים להליך פשוט, קל ומהיר, בהשוואה למיניותם של נשים, שהרי כאשר מספן של נשים בעמדות בכירות הוא מלכתחילה נמוך, מון הסתם איתור של מועמד גבר בעל ניסיון מכך עמידה מתאים לתפקיד בכיר כזה או אחר יהיה פשוט יותר מאשר מועדמת אישא, ומצב דברים זה מעצים בתורו מציאות קיימת של

Andrea S. Aldrich & Nicholas J. Lotito, *Pandemic Performance: Women Leaders in the COVID-19 Crisis*, 16⁸⁷ POL. GEND. 960, 960–967 (2020) (להלן: אלדרץ' ולוטו "נשים מנהיגות במשבר הקורונה").⁸⁸

⁸⁹ עופר קניג "הממשלה ה-35: קוים לדמותה" *המכון הישראלי לדמוקרטיה* (2020) 31588. ⁹⁰ הגר צמרת-קרצ'ר ואחר' מגדיר: "אי-שוויון מגדרי בישראל" (2019). לדין בנסיבות הרחבה של תנאים אלה ובוגרומי העמק לכך שמצוינות זו נותרת על כנה כבר שנים רבות: נינה רימלט "בין פרשת ארן לפرشת חמו: סיפור של אי-השוויון המגדרי בישראל" משפט וממשל 11 (2013) (להלן: רימלט "בין פרשת ארן לפرشת חמו"). ראו בהקשר זה גם: ציונות שווין הזדמנויות בעבודה מגדד הגיוון, ייצוג ושכר בשוק העבודה הפרטיאו-הציבורי 22-28 (מהדורה רביעית 2020).

אי-שוויון מגדרי. שנית, את חלקו الآخر של ההסביר לחת-היצוג של נשים בתפקידים בכירים יש לבחש בתפיסות סטריאוטיפיות רוחחות הממשיגות נשיות וגבריות במונחים קוטביים והיררכיים, תוך הצגתם של גברים ככאלה המתאימים יותר מעצמם לתפקידים כוח והנאה במרחב הציבורי. תפיסות אלה יוצרות חסם סטריאוטיפי המקשה על נשים להתמודד בהצלחה על מנת למשרות בכירות בשוק העבודה.⁹¹

כדי להתמודד באופן ראוי עם דילמה זו ולתת לה מענה נקבעו במהלך השנים האחרונות חוק אחדות המורות על יצוג הולם לשני המינים במינויים לתפקידים בכירים.⁹² שיאו של תהליך זה התרחש עם תיקונו של חוק שווי זכויות האישה, שהוסיף את יסוד ה"מגונן" לדרישת הייצוג ההולם והבהיר כי יצוג מגדרי הולם משמעו יצוג של נשים מוגוןן קבוצות האוכלוסייה.⁹³ אם כן, בהקשר זה הכיר החוק במלואה במשפט בהבדלים בין קבוצות שונות של נשים מבחןת עמדת הכוח היחסית שלחן ובצורך, הנגור מכך, להבטיח יצוג נשי הנוטן ביטוי לשונות ולגיון הלו. זאת ועוד, ביסודו של הוראות חוק אלה עומדת ההבנה שייצוג הולם לשני המינים אינו רק עניין של שוויון פורמלי, אלא גם ביטוי לשוויון מהותי. ההנחה היא שנשים מוגוןן קבוצות האוכלוסייה מביאות איתן נקודת מבט מגדרית רלוונטייה ביחס לצרכים של נשים ודילמות ספציפיות של אי-שוויון.⁹⁴ בעולם שבו היוטך אישة (יהודיה, ערבייה, מזרחית, דתית, חרדית וכדומה) עדין משפייע על עמדת הכוח היחסית שלך ועקב כך על חיוניות החיים שלך, רוב גברי סביב שולחן הדינומים יוצר הטוות מגדריות בתחום החלטות ומעמיק את מבני הכוח המגדריים. מחקר מקיף שנעשה בשנת 2014 בקרב מדינות ה-OECD נoton תוקף להנחות תאורתיות אלה.⁹⁵ המחקר מצא שבמספר גדול של מדינות ניתן להצביע על קשר בין יצוג ממשוני של נשים בתפקידים שירות במשרדיה לבין ההיסטוריה והמאפיינים של ההוצאה הממשלתית על צרכים ציבוריים. עוד נמצא כי נוכחותן של נשים במשרדיה תורמת לדיוון הציבורי ולגיבושה של מדיניות ממשלתית בנושאים כגון אלימות מגדרית, מדיניות יידיזותית למשפחות וסוגיות שונות הנוגעות לצרכים של אזרחים ואזרחיות. מחקר מאוחר יותר מצא כי מדינות שהן היה בית המשפטים ייצוג גבוה של מחוקקות התאפינו במדיניות ציבורית שכחלה ממנה הייתה השקעה בהיבטים שונים הקשורים בבריאות הציבור גזולה יותר מאשר במדינות אחרות.⁹⁶

⁹¹ רימלט "בן פרשת ארן לפרשת חמוי", לעיל ה"ש 90.

⁹² שתי הדוגמאות הבולטות הן ההוראות שנקקו בשנות התשעים של המאה העשרים בעניין יצוג הולם לנשים במינויים דירקטוריים לחברות ממשלתיות ומבניו לתפקידים בכירים בשירות המדינה. ראו: ס' 15א לחוק שירות המדינה (מינים), התשי"ט-1959 ; ס' 18א לחוק חברות הממשלות, התשל"ה-1975 ; ס' 132 ; ס' 239(ד) לחוק חברות, התשנ"ט-1999 ; ס' 189.

⁹³ סעיף 6ג לחוק שווי זכויות האישה, התשי"א-1951, ס' 248. לדיוון בחשיבותו של סעיף זה ופרשנותו הרואה ראו: יופי תירוש וענת טהון אשכנזי "ייצוג הולם של מוגון נשים בגופים לעיצוב מדיניות לאומית בעקבות תיקון מס' 4 לחוק שווי זכויות האשה וחילתה 1325 של מועצת הביטחון" משפט וממשל טו 171, 206 (2013).

⁹⁴ אלדרי"ז וניקולס "נשים מנהיגות במספר הקורונה", לעיל ה"ש 87, בעמ' 962 .
OECD, WOMEN, GOVERNMENT AND POLICY MAKING IN OECD COUNTRIES: FOSTERING DIVERSITY FOR
.INCLUSIVE GROWTH (2014)

⁹⁵ Amanda Clayton and Pär Zetterberg, *Quota Shocks: Electoral Gender Quotas and Government Spending Priorities Worldwide*, 80 J. POLITICS 916, 916–932 (2018)

האתגר התאורטי, שנראה שיש הסכמה עקרונית ביחס לקידומו, הוא אפוא הבטחת ייצוג הולם של נשים מכל קבוצות האוכלוסייה במוקדי קבלת החלטות. עם זאת, כפי שהתברר בעיצומו של משבר הקורונה, הפער בין המחויבות העקרונית לקידום השוויון המגדרי לבין המציאות, שבה האינטראסים והצריכים של נשים אינם זוכים לייצוג הולם, הוא עדין גדול. פער זה אינו ייחודי כਮון לישראל והוא מאפיין מדינות רבות נוספות. מחקר שפורסם בתחלתו של משבר הקורונה הציג תובנות מגדירות רלוונטיות מהtrap'זיות קודמות של מגפות; אחת המסקנות המרכזיות העולה ממנה בהקשר זה נוגעת להשפעה שיש לעמדת הכוח היחסית של נשים בחברה וליצוגן בfmt'ים רלוונטיים של קבלת החלטות על הסיכוי להכרה בצריכים ייחודיים שלן והבאים בחשבון בתקופות חירום ומשבר.⁹⁷ בהתבסס על תובנות אלה קרא ארגון הבריאות העולמי לכלול נשים בגופים האחראים על התמודדות עם התפרצויות נגיף הקורונה הן ברמה הלאומית והן ברמה הבינלאומית⁹⁸ אולם המלצה זו נותרה כאוט מתחם מדינות רבות.⁹⁹ משבר הקורונה משכפל אפוא דפוסים עיוניים מבחינת ייצוג מגדרי, שבאו לידי ביטוי כבר במסברים רפואיים קודמים. יתרה מזו, על רקע דפוסים חוזרים ונשנים אלה, החשש הוא שלא שלאוני דרמטי, מת-היצוג של נשים במוקדי קבלת החלטות ממשך ליצור עיורון כלפי צרכיהם ואינטראיסם של נשים ולהנץ' ולהעמיך מציאות של אי-שוויון מגדרי.

זאת ועוד, מחקרים שנערכו בחודשים הראשונים למשבר הקורונה נוטנים אינדיקציה ראשונית למסקנה שמדינות שהונחו על ידי נשים השיגו תוצאות חיוביות יותר במרחב הבריאותי, במיוחד בכל הנוגע למספר המתים הנמוך יחסית מהמגפה בהשוואה למדיונות המונחות על ידי גברים.¹⁰⁰ יש הקשרים מממצאים אלה לכך שמדינות ובהן הנאה נשית התאפקינו בהטלה מוגבלות על הציבור כבר בשלבים מוקדמים של המשבר, אגב העדפת האינטראיסם הציבורי על פני האינטראיסם הכלכלי.¹⁰¹ נוסף על כך, נטען כי מדינות שבראשן עומדת אישת מתאפיינות גם במחויבות גבוהה יותר לשוויון חברתי, לsolidarity ולהגנה על צורכי האוכלוסייה בהשוואה למדיונות אחרות וכי הבדלים תרבותיים אלה הם המפתח להבנתה של מידת ההצלחה של המדינה בשימירה על בריאות הציבור במהלך המגפה.¹⁰² כך או כך, גם חוקרים שלא מצאו קשר סטטיסטי

⁹⁷ Wenham, לעיל ה"ש .79

Draft Resolution Proposed by Argentine, Chile, Finland, France, Indonesia, Netherlands, Rwanda, Singapore ⁹⁸ and Zambia, *Strengthening Preparedness for Health Emergencies; Implementation of International Health*

Regulations, (IHR2005), WHO Doc. EB146/CIBF/17 (2020)

⁹⁹ כך למשל, בכוח המשימה שהוקם בבית הלבן להטמוד עט אתגרי משבר הקורונה במהלך כהונתו של נשיא טראמפ מונו שתי נשים בלבד מתוך 27 חברים :¹⁰⁰

https://en.wikipedia.org/wiki/White_House_Coronavirus_Task_Force

Kayla Sergent & Alexander D. Stajkovic, *Women's leadership is associated with fewer deaths during the COVID-19 crisis: Quantitative and qualitative analyses of United States governors*, 105 J. APPL. PSYCHOL. 771, (2020); Supriya Garikipati & Uma Kambhampati, *Leading the Fight Against the Pandemic: Does Gender 'Really' Matter?*, Fem. Econ. (mar. 1, 2021), papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3617953; Luca Coscieme et al., *Women in Power: Female Leadership and Public Health Outcomes During The COVID-19 Pandemic*, MEDRXIV (Jul. 16, 2020), <http://medrxiv.org/content/early/2020/07/16/2020.07.13.20152397>

¹⁰¹ נשים בעמדת כוח, שם.

Leah C. Windsor et al., *Gender in the Time of COVID-19: Evaluating National Leadership and COVID-19* ;¹⁰² שם ; *Fatalities, PLUS ONE* (Dec. 31, 2020), <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0244531> (להלן : נשים בזמן הקורונה- פיתוח מנהיגות לאומיות).

MOVED בינה לבין המתדים במדינה לבין המגדר של העומד בראשה מסכימים שלnocחותן של נשים בمعالם קבלי החלטות יש לרוב משמעות חיובית מבחינת התרבות הניהולית, הערכים, רמת האמון הציבורית וסדרי העדיפות הציבוריים.¹⁰³ נמצא מעניין נוסף בהקשר זה עולה ממחקר אחר, שבחן נתונים מ-210 מדינות וגילתה קשר חיובי בין ייצוג מספק של נשים בגוף המחוקק לבין מתן מענה טוב יותר לצרכים הבריאותיים של הציבור ולהגנה עליו כחלק מההתמודדות עם משבר הקורונה.¹⁰⁴ אלה מממצאים שאין להקל בהם ראש, והם מחדדים את האופן שבו ייצוג הולם לנשים במקדי קבלת החלטות ומחויבות גבואה יותר לשווון מגדרי עשויים לשרת בסופו של דבר את החברה כולה.

ג. במקומות סיכום: מבט קידימה לקרהת המשך ניהול המשבר והיום שאחרי

בתחילת משבר הקורונה, כאשר רק החלו להתאסף נתונים ביחס להשלכותיו המגדריות של המשבר, פרסם האו"ם דוח העוסק בפגיעה האפשרית בנשים ונערות כתוצאה של המשבר ובאופן שבו ניתן לתת לפגיעה זו מענה הולם. מזכ"ל האו"ם הציג את עיקרי הדוח במסר מצולם למדינות החברות, הדגיש את החשיבות שבאיום פרספקטיביה מגדרית ראוייה חלק בלתי נפרד מניהול המשבר והסביר:

The COVID-19 pandemic affects everyone, everywhere [...] But the pandemic is having devastating social and economic consequences for women and girls. Today we are launching a report that shows how COVID-19 could reverse the limited progress that has been made on gender equality and women's rights – and recommends ways to put women's leadership and contributions at the heart of resilience and recovery.¹⁰⁵

דוגמה לכך שנאמר בתחילת המשבר נכון שבעתים כיוון. כפי שעולה מהדיוון במאמר זה, המשבר העמיך והעצים מציאות קיימת של אי-שוויון מגדרי, והסקנה הנשכפת כתע היא שהיעדר טיפול נאות ימשיכו השלכותיו של המשבר לחותור תחת היישגים שכבר הושגו ביחס לקידום השוויון המגדרי.

מן האמור לעיל עולה אפוא הצורך לנתח ולשרות קווים מנהיים למדינות ניהול משבר בריאומי וככלכלי אשר מביאה בחשבון תובנות אלה ושםה במרכז את נקודת המבט המגדרית. באופן ספציפי, נראה כי השלכותיו המגדריות של משבר הקורונה בזירות המרכזיות שנדרנו במאמר זה מאיירות שלושה מעגליים המשרטטים

¹⁰³ אלדריז' וניקולס "נשים מנהיגות במשבר הקורונה", לעיל ה"ש 87, עמ' 967-960; נשים בזמן הקורונה- פיתוח מנהיגות לאומית, שם.

T. Y. Leung et al., *Gender equity and public health outcomes: The COVID-19 experience*, J. Bus. Res. ¹⁰⁴ 193 (2020), <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0148296320303283>

António Guterre, "Put Women and Girls at the Centre of Efforts to Recover From COVID-19", UNITED NATIONS (last ¹⁰⁵ visited Mar. 8, 2021), <https://www.un.org/en/un-coronavirus-communications-team/put-women-and-girls-centre-efforts-recover-covid-19>

מתווה מנהה להמשך ניהול המשבר, וمسפקים גם קווים יסוד לצורך היערכות לקרהת משברים עתידיים דומים: המ Engel הראשון נוגע לשמירה על הגנות קיימות לנשים; המ Engel השני מתיחס לפיתוח מדיניות מודעת מגדר בניהול משברים; המ Engel השלישי עניינו טיפול בתנאי העומק שאפשרו את השלבותיו המגדריות של המשבר מלבתיחה.

ב Engel הראשון, נראה כי יש לתכנן ניהול משבר באופן שאינו פוגע בהגנות קיימות, שעוניין מתן מענה לצרכים ייחודיים של נשים. כך למשל, התברר כאמור כי בהקשר של פיטוריין של נשים בהריון ובהקשר של ההגבלות על אוטונומיה גופנית הוסרו, לצורך ניהול המשבר, ההגנות קיימות לנשים, כל זאת תחת שעת החירום ובחסותו. צעדים פוזיטיביים אלה, שלוו בעקבות חובות הייצוג ההולם בקרבת קובעי המדיניות וננקטו בעיצומו של המשבר, מחדדים את המהירות שבה ניתן, בחשות רטורייקה של חירום, לפוגע בהגנות קיימות על נשים ונערות ועד כמה הגנות אלו חשובות במיוחד בשעת משבר.

יתרה מזו, מכיוון שנראה שמהלכים אקטיביים שללו הגנות קיימות מנשים נעשו, ברוב המקרים, בתוך הקשר של עיוורון מגדרי, הרי ב Engel השני יש לפתח מדיניות מודעת מגדר בניהול משבר במרחביהם השונים. במיללים אחרים, המטרה היא להבטיח גיבוש ואכיפה של מדיניות המביאה בחשבון את היבטים המגדריים וההשלכות המגדריות של כל החלטה המתאפשרת כחלק מניהול משבר ומתחילה היציאה ממנו והיערכות לקרהת היום לאחרי. דוגמה חשובה למדיניות מודעת מגדר מן הסוג הזה באה לידי ביתוי במדיניות שונות שהביאו בחשבון את היבטיות המגדריים של סוגיות הביטחון האישי כבר בזמן הסגר שהוטל בעיצומה של התפשטות המגפה. כך למשל, באיטליה הוקצו תקציבים מיוחדים למלחמה באלים במשפחה כבר בעיצומו של המשבר, קנדת הגדייה את המימון למקלטם לנפגעות אלימות, בצרפת, בשל היעדר מקומות במקלטים, הועברו נשים בסיכון למחלות ובספרד הוכרו השירותים שנועדו להיאבק באלים במשפחה כמשמעותים חיוניים כדי לאפשר את המשך פעילותם.¹⁰⁶ איסלנד הגדייה לעשרות ושרי ממשלה נדרשו להציג על האופן שבו כל השקעה תקציבית מועילה לנשים ולגברים, וזאת במטרה לאפשר לממשלה להבין טוב יותר את ההשפעה המגדרית הכוללת של מדיניות ניהול המשבר.¹⁰⁷

מדיניות מודעת מגדר מן הסוג שתואר לעיל גם חייבת להבחן במוחלשות השונה של נשים מגוון קבועות אוכלוסייה ולתת ביתוי למגוון זה ולפגיעות המיוחדת הנובעת ממנו. כך למשל, בשוק העבודה הנזונים מראים, כאמור, כי עבודות מוחלשות ונשים המועסקות בתחוםי עיסוק "נשים", שבהם תנאי העבודה היו פוגעניים גם טרום-המשבר, נפגעו במיוחד מהמשבר הכלכלי שהביאה עימה מגפת הקורונה. מדיניות מודעת

¹⁰⁶ OECD, לעיל ה"ש 47; שי אוקסנברג **נשים בצל הקורונה: השפעתם של משברים על השוויון המגדרי 13-14** (שדולת הנשים בישראל 2020).

¹⁰⁷ שם, בעמ' 15.

מגדר עשויה אפוא לתמוך גם בהכשרות מקצועיות לנשים אשר הועסקו בענפים שלמים שצומצמו בעקבות המשבר וכן בתמיכת מיוחדת בעבודות מוחלשות. בהקשר זה, ניתן ל��ות כי ייצוג של מגוון נשים בצדדים של קבלת החלטות ציבוריות יכול להביא לידי ביטוי הן את נקודת המבט המגדרית והן את זו הספציפית של נשים ממגוון אוכלוסיות. יתר על כן, מדיניות מודעת מגדר עשויה להטיב עם נשים אולם גם לשרת את טובתה של החברה באופן רחב יותר. כך, לאור האתגרים החינוכיים, הטיפוליים והרפואיים שהמשבר הביא עימיו, אפשר לטעון שנוצרה גם הזדמנות להשקעה מדינית בתחוםים מזונחים, שבהם יש רוב נשי של עובדים. למשל, ניתן לחשב על רפורמות במציאות של גודל כיתות הלימוד בבתי ספר, שנובעות מהאלוץ הריאוטי, אך עשוות להיות בעלות השלבות פוטנציאליות חיוביות במגוון תחומיים, כגון שיפור חוות הלמידה, הגברת היקף התעסוקה של נשים, המרוכזות במקצוע ההוראה, וגם מתן אפשרות לאימהות ואבות להמשך לעבוד לאור העובדה שלא מערכת חינוך פעליה, מישחו צורך להישאר עם הילדים בבית. הדבר אף עשוי להקטין את החשיפה הריאוטית של עבודות מערכת החינוך ושל התלמידים והתלמידות עצמן. שעת המשבר יכולה גם להיות הזדמנות להורים כספים למערכות שונות בשירות הציבורי שהшибו הרבה במיוחד בתקופה זו, כגון מערכת בריאות הנפש ומערכת הרווחה, שבהן כאמור מעסוקות בעיקר נשים. עבודות אלה מציעות כאמור בחזיות המאבק בקורונה, אולם אין מוגבלות כראוי על העובדן, ועובדת זו פוגעת ללא ספק ביעילות המאבק בקורונה ובהשלכותיו.

במugל השלישי, העמוק והרחיב יותר, נראה כי אחת התובנות המרכזיות העולה ממאמר זה הינה שהשלכותיו הקשות של משבר הקורונה על נשים ונערות התאפשרו לאור ההקשר המגדרי שבו פרץ הנגיף. כאמור, עוד טרם המשבר נשים הרווחו פחות, היו המטפלות העיקריות בבית, היו חשובות יותר לאלים ולפגיעה באוטונומיה הגופנית שלהם ונעדרו חלק ניכר ממוקדי הכוח וההשפעה במרחב הציבורי. ברי כי טיפול בגורמי העומק שתרמו להשלכותיו המגדריות המשמעותיות של משבר הקורונה הינו פרויקט רחב יריעה ומורכב, שלא ניתן לדון בו כآن במסגרת מאמר זה. עם זאת ניתן לחשב, כדוגמאות בלבד וכזהמנה להמשך הדיוון, על כמה אסטרטגיות פועלה יישומיות שונות, כגון הגברת השוויון בשכר על ידי אכיפה אקטיבית והשווים,¹⁰⁸ הגברת המודעות לחבר שבין הגנה על אוטונומיה גופנית לבן חסן כלכלי ועידוד גברים לחתת חלק פעיל בחלוקת העבודה בבית.¹⁰⁹ כל אלה עשויים לשנות את תנאי הרקע שהיו כר כה פורה לתוצאותיו

¹⁰⁸ בין המלצות: איסוף מידע מוקדק, הגברת השירותים הניטנים למאבק באלים במשפחה, הפעלת אמצעי דיווח מקוונים. ראו למשל: UN WOMEN, COVID-19 AND ENDING VIOLENCE AGAINST WOMEN AND GIRLS (2020), https://www2.unwomen.org/-/media/field%20office%20eseasia/docs/publications/2020/04/hq_covid-19_photos.pdf?la=en&vs=902

¹⁰⁹ במדיניותות שונות באירופה יש עידוד אקטיבי של אבות לחתת חלק פעיל יותר בטיפול בבית ובמשפחה, ראו למשל Ann-Zofie Duvander & Mats Johansson, *What Are The Effects of Reforms Promoting Fathers' Parental Leave Use?*, 22 J. EUR. PUBLIC POLICY 319 (2012)

המגדריות של המשבר. בהקשר אחרון זה של שינוי חלוקת העבודה המגדרית בבית אף ניתן לראותות ניצנים ראשונים לכך שערעור השגרה הקיימת שאירע עם פרוץ המשבר, ובכלל זה טשטוש הגבולות שבין הבית לעובדה, יכול להיות גם הזדמנויות לשינוי. מחקר שנערך בארץ הארץ הבהיר מלמד על כך שאף על פי שניםים ככל נוטלות חלק גדול יותר מוגברים בעבודות הבית, בחלוקת מהמשפחות גברים ונשים מדוחים, בעקבות משבר הקורונה והמעבר לעובדה בבית, על חלוקה שוויונית מעט יותר ביחס לעבודות הבית וגידול הילדים.¹¹⁰ מבחינה זו ייתכן כי תקופת המשבר תביא להזדמנויות נרחבות לאבירות פעילה יותר של אבות,¹¹¹ ויש לקוות שלפחות חלק מהאבות, לאחר שוק המשבר, לא יסכימו להיות משועבדים לשוק העבודה, שאינו מותיר להם זמן למחוייבות משפחתיות.¹¹² מבחינה זו, המשבר הינו הזדמנות מצוינת לחשיבה מחדש על מודל העובד הטוטלי¹¹³ ונקודת מוצא למחשבה על מעבר למודלים של שעות עבודה מופחתות לכל העובדים, זאת כדי שעובדים רבים ככל האפשר יוכלו לחתך חלק פעיל בשוק העבודה, מחד גיסא, וכדי לאפשר להם לחתך גם חלק פעיל בחלוקת העבודה בבית, מאידך גיסא. יתרה מזו, מכיוון שחוקרים מראים שפערם השכרי המגדריים בשוק העבודה קשורים קשר הדוק למחוייבות משפחתיות או לציפיות סטריאוטיפיות ביחס לקיומן המוגבר של מחוייבות כאה בקרבת אימהות, ניתן לקוות ששינוי כזה אף יוביל לצמצום פערם השכרי המגדריים ולהגברתו של שוויון ההזדמנויות בעובדה.¹¹⁴

לסיכום, מחקרים עדכניים מלמדים על החשיבות הכבירה שיש לשוויון מגדרי כנבדך חיוני בחיזוק החוסן הכלכלי של חברות וכאפיק חשוב ומרכזי לשגשוגה.¹¹⁵ מכאן שדאגה לביטחון, רוחותן, שגונות וקידומן של נשים היא חיונית והכרחית להתמודדות עם המשבר ואף לתהليل שיקומה של החברה הישראלית לאחריו.¹¹⁶ יתר על כן, מכיוון שהמשבר חידד את יחסם הגומלין שבין הספרה הציבורית-שוקית לבין הפרטית-משפחתיית, הרי שמתבקש כי הטיפול הציבורי במשבר יביא בחשבון את הפיגיעות המינוחדות של נשים בספרות אלו וגם

Daniel L. Carlson et al., *Changes in Parents' Domestic Labor During the COVID-19 Pandemic*, SocArXiv ¹¹⁰ (May 6, 2020), <https://osf.io/preprints/socarxiv/jy8fn>.

Jenny Fisher et al., *Community, Work, and Family in Times of COVID-19*, 23 COMMUNITY WORK FAM. 246 ¹¹¹ (2020).

דפנה הקר ומיכל פרנקל "הוראות פעילה ושוויון הזרמנות בעובדה: הצורך בשינוי מאפיינינו של שוק העבודה" *עבודה, חברה ומשפט* יא 275 (תשס"ו).

¹¹² דפנה הקר "ארגוני הקורונה בעדשה מגדרית" *התפרצויות* 1 (2020).

¹¹³ רנו-ברזילי "חוק שעות עבודה ומנוחה", לעיל ה"ש 37. ראו גם אריאן רנו-ברזילי "בין שוק לרגולציה בעקבות בג"ץ גורן: שכר שווה, שוויון הזרמנות ומחוייבות משפחתיות" *מחקרי משפט* לא 343 (2017).

¹¹⁴ רנו-ברזילי "הורמים א/עובדים", לעיל ה"ש 4.

¹¹⁵ ראו למשל Jonathan Woetzel et al., *The Power of Parity: How Advancing Women's Equality Can Add \$12 Trillion to Global Growth*, MCKINSEY GLOBAL INSTITUTE (Sept. 1, 2015), <https://www.mckinsey.com/featured-insights/employment-and-growth/how-advancing-womens-equality-can-add-12-trillion-to-global-growth#>; OSCE, FROM COMMITMENT TO ACTION (Second OSCE Gender Equality Review Conference, 2017); WORLD BANK, WORLD DEVELOPMENT REPORT 2012, GENDER EQUALITY AND DEVELOPMENT (2012)

¹¹⁶ נשים בכלל הקורונה, לעיל ה"ש 106.

את האופן שבו עמדת המוחלשות של נשים מטעצמת ומנצחת באמצעות תהליכי המתרחשים בעת ובונה אחת במרחב הפרטיו והציבורי ומזינים זה את זה.